

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Spiegel en venster op de klimaatcrisis: een ecokritische analyse van de representatie van de klimaatcrisis en agency van jongeren in Nederlandse jeugdliteratuur

Bonzet, Anne-Thaya

Citation

Bonzet, A. -T. (2025). *Spiegel en venster op de klimaatcrisis: een ecokritische analyse van de representatie van de klimaatcrisis en agency van jongeren in Nederlandse jeugdliteratuur*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master Thesis, 2023](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4261351>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Spiegel en venster op de klimaatcrisis

Een ecokritische analyse
van de representatie van
de klimaatcrisis en
agency van jongeren in
Nederlandstalige
jeugdliteratuur

Anne-Thaya Bonzet
s3610799

MA-scriptie Neerlandistiek
Educatieve master Nederlands
Universiteit Leiden

Begeleider: Petra Boudewijn
Tweede lezer: Anna Krýsová

29 augustus 2025
14.979 woorden

Universiteit
Leiden

Samenvatting

Jongeren ervaren gevoelens van machteloosheid en stress rondom de klimaatcrisis. Jeugdliteratuur kan bijdragen aan het nuanceren van deze emoties door hoopvolle perspectieven te bieden en jongeren in aanraking te brengen met uiteenlopende manieren van denken en handelen. Vanuit een ecokritisch kader, gecombineerd met het concept *agency* (opgevat als relationele handelingsruimte binnen sociale, culturele en ecologische contexten), onderzoekt deze scriptie hoe Nederlandstalige jeugdliteratuur de klimaatcrisis representeert en welke handelingsmogelijkheden zij jongeren aanreiken.

Drie recente romans staan centraal: *Rugzwemmen* van Marc ter Horst, *Winnen van de wereld* van Mark Bodee en *Dwarsloper* van Mijke Pelgrim. De boeken zijn geanalyseerd aan de hand van drie invalshoeken: representatie, *agency* en visie. De analyse is gepositioneerd binnen de derde golf van ecokritiek, waarin relationele verhoudingen tussen mens en omgeving centraal staan.

De resultaten tonen dat de hoofdpersonages elk op eigen wijze omgaan met de klimaatcrisis: door het zoeken naar veerkracht, het ontwikkelen van activistische daadkracht of het aangaan van betekenisvolle relaties. In alle verhalen groeit *agency* relationeel: jongeren vinden handelingsruimte niet alleen door individuele keuzes, maar vooral via vriendschappen en gedeelde ervaringen. De natuur wordt meestal antropocentrisch verbeeld als een spiegel voor de gevoelens van de protagonist.

De conclusie is dat jeugdliteratuur een narratieve en pedagogische ruimte creëert waarin jongeren hoop en handelingsperspectief kunnen ervaren. Daarmee zijn deze romans niet alleen literair betekenisvol, maar ook waardevol binnen educatieve contexten als vensters en spiegels voor het denken over de klimaatcrisis.

Voorwoord

What do we want? Climate Justice! When do we want it? Now!

Anderhalf jaar geleden bedacht ik dat ik in mijn scriptie iets met ecokritiek en de klimaatcrisis en jeugdliteratuur wilde. Dat is gelukt, de weg ernaar toe was lang en soms heel erg hobbelig. Toch heb ik al die tijd het nut ingezien van mijn onderzoek. In de klas is de klimaatcrisis vaak ver weg, net als het plezier in lezen. Voor mijn vakdidactisch onderzoek heb ik daarom 4 vwo *Dwarsloper* gelezen. Het was een geslaagde lessenserie, waardoor ik met meer vertrouwen ingewikkelde onderwerpen in de klas behandel. Ik wens mijzelf en de leerlingen vaak toe dat het zonder oordeel vanuit mij kan, al is dat best wel lastig, want ik vind wel degelijk iets. Deze masterscriptie heeft mij laten groeien in mijn onderzoeksvaardigheden, ik ga het analyseren ook echt missen. Maar daarnaast heb ik bovenal geleerd, hoe waardevol het kan zijn om boeken te lezen over uiteenlopende onderwerpen met veel perspectieven: vensters en spiegels op de wereld. Eerst moet je iets leren kennen en begrijpen voordat je kan oordelen.

Uiteraard wil ik een paar mensen bedanken, als eerste mijn begeleider Petra Boudewijn, vanaf het eerste moment heb ik mij gesteund gevoelde. Hoe slecht het ook was, of ik nou weer de deadline niet of niet helemaal had gehaald, het ging telkens over wat er wel kon. Dat hield mij ondanks alle zenuwen echt op de been, tijdens het schrijven en het elke zondag weer verder werken. Daarnaast wil ik Julia bedanken, de TU-bieb is fijn, maar niks is zo fijn als samen naar kantoor gaan en bij jou mogen werken, zonder al te veel afleiding en in de pauze lekker pingpongen met je collega's. Dan wil ik nog Janoes bedanken die mij de ruimte gaf om af en toe een dag verlof op te nemen om aan mijn scriptie te werken, want vijf dagen in de week werken is niet bevorderlijk voor het schrijven van een scriptie. En als laatste, Lukas, fijn dat je het al die tijd met mij vol bleef houden, ook als ik moe en chagrijnig was en weinig tijd voor je kon maken, zowel fysiek als mentaal. Ik ben er nu weer voor jou.

Ik blijf mij zorgen maken. Ik zal strijdbaar zijn. Ik zal mijn leerlingen leren over de grote ecologisch crisis. Ik zal blijven lezen, blijven praten en blijven actievoeren over systeemverandering.

Inhoudsopgave

SAMENVATTING.....	2
VOORWOORD.....	3
1. INLEIDING.....	6
2. THEORETISCH KADER.....	8
2.1 JEUGDLITERATUUR	8
2.1.1 Een boek als spiegel en venster.....	10
2.1.2 Hopen op een betere toekomst	11
2.2 ECOKRITIEK	12
2.2.1 De golven van de ecokritiek.....	14
2.3 AGENCY	15
2.4 DE PARADOX VAN DIT ONDERZOEKVELD	16
3. METHODE.....	18
3.1 CORPUS	18
3.1.1 Corpuselectie	18
3.1.2 Beschrijving van het corpus.....	19
3.2 ANALYSE	20
4. DE KLIMAATCRISIS EN WERELD DOOR DE OGEN VAN DE PROTAGONISTEN	22
4.1 RUGZWEMMEN	22
4.1.1 Mensen.....	22
4.1.2 Omgeving	24
4.2 WINNEN VAN DE WERELD	26
4.2.1 Mensen.....	26
4.2.2 Omgeving	27
4.3 DWARSLOPER.....	29
4.3.1 Mensen.....	29
4.3.2 Omgeving	30
4.4 DEELCONCLUSIE.....	31
5. DE INVLOED VAN HANDELINGSRUIMTE OP DE ONTWIKKELING	32
5.1 RUGZWEMMEN	32
5.1.1 Handelingsverlegen	32
5.1.2 Agency	32
5.2 WINNEN VAN DE WERELD	34
5.2.1 Handelingsverlegen	34
5.2.2 Agency	35
5.3 DWARSLOPER.....	36
5.3.1 Handelingsverlegen	36
5.3.2 Agency	37
5.4 DEELCONCLUSIE.....	37

6. VISIE OP DE KLIMAATCRISIS.....	39
6.1 VRIENDSCHAP, LIEFDE EN PERSOONLIJKE ONTWIKKELING	39
6.2 HOOP, NIEUWSGIERIGHEID EN ACTIVISME	40
6.3 DEELCONCLUSIE.....	41
7. CONCLUSIE EN DISCUSSIE	42
BIBLIOGRAFIE.....	45

1. Inleiding

Op 15 september 2023 was er bij een scholierenstaking voor het klimaat een groep kinderboekenschrijvers aanwezig. Deze groep schrijvers heeft zich ‘verenigd onder de noemer Schrijvers voor Toekomst – een nieuw hoofdstuk voor onze planeet’ (Schrijvers voor Toekomst, sd). In januari 2025 brachten ze het boek *Hoopvolle verhalen over het einde van de wereld* uit (Schrijvers voor Toekomst, 2025). In dit boek staan korte verhalen die allemaal op hun eigen manier in relatie staan tot de klimaatcrisis en aansluiten bij de belevingswereld van de puber. Deze schrijvers

geloven dat verhalen een cruciale rol spelen in het creëren van een duurzame toekomst. Verhalen schetsen een beeld van een wereld waarin je liever niet of juist wel wilt leven, en laten je daarover nadenken. Ze kunnen een perspectief bieden op hoe een duurzame toekomst eruit ziet en verbeelden hoe je daar kunt komen. Daarom willen wij de zorg voor het leven op onze planeet actief verbinden aan literatuur (Schrijvers voor Toekomst, sd).

Veel kinderen en jongeren ervaren zorgen, machteloosheid en stress rond de klimaatcrisis (Ipsos en Milieudefensie Jong, 2023). Jeugdliteratuur kan deze gevoelens nuanceren door hoop te bieden en kan de klimaatproblematiek vanuit verschillende perspectieven belichten (Hendriks, 2018, p. 50). In het boek staan verhalen met uiteenlopende uitgangspunten, zowel activistisch als meer gericht op natuurbeleving (Schrijvers voor Toekomst, 2025). Deze representatie van de natuur en het klimaat kan onderzocht worden met behulp van ecokritiek.

Ecokritiek is een interdisciplinair onderzoeksgebied (Garrard, 2023, p. 12) dat zich richt op de relatie tussen literatuur en de natuur (Glotfelty, 1996, p. xviii). In een ecokritische lezing gaat het over wat geen stem heeft. Dit maakt dat de ecokritiek niet alleen beschrijvend, maar ook normatief van aard is (Bracke, 2012, p. 173). Dat activistische komt terug in de definitie van Greg Garrard dat de ecokritiek gaat om de ‘fundamentele kritiek op vormen van toe-eigening of uitbuiting’ (Garrard, 2023, p. 5). Dit aspect benadrukt de noodzaak om natuur te beschouwen als een dynamische, relationele entiteit in plaats van slechts als passieve achtergrond (Oppermann, 2006, p. 116). Tegelijkertijd erkent ecokritiek de paradox dat natuur altijd wordt geïnterpreteerd door een menselijke lens, wat betekent dat een volledig neutrale benadering onmogelijk is (Glotfelty, 1996, p. 15). Analyse van de interacties tussen

mens en omgeving maakt duidelijk welke rol literatuur speelt en ondersteunt de ontwikkeling van sociaal en ecologisch bewustzijn (Sigler, 1994, p. 148).

In het geval van jeugdliteratuur wordt deze activistische benadering versterkt door de rol van de volwassen auteur, die vaak een didactisch of pedagogisch doel nastreeft (Ghesquière, 2009, pp. 178-179). Net als bij verhalen over de Holocaust wordt zware thematiek veelal verzachtend gebracht (Joosen & Vloeberghs, 2020, p. 191). Bij dystopische jeugdliteratuur is hier eveneens sprake van (Buenen, 2014). De verwachting is dat dit ook voor verhalen over de klimaatcrisis geldt. Zo kunnen ze ontsnappen aan het pessimistische wereldbeeld (Buenen, 2014, p. 31) of het gruwelijke verleden (Joosen & Vloeberghs, 2020) en een perspectief krijgen dat ze zelf ook iets kunnen bijdragen (Massey & Bradford, 2011, p. 110). Het onderliggende idee is dat jongeren na het lezen het gevoel behouden dat zij zelf kunnen handelen (Vanhove & Backer, 2025, p. 2). Dit sluit aan bij het concept *agency*: het vermogen vrij te handelen en sociale structuren te doorbreken. *Agency* wordt in veel postkoloniaal en feministisch onderzoek gebruikt om de machtsstructuren te analyseren en bloot te leggen. In deze scriptie gebruik ik *agency* net als Vanhove en De Backer (2025, pp. 2-3), namelijk om de ontwikkeling en kracht (*agency*) van jongeren te begrijpen in jeugdliteratuur over de klimaatcrisis.

Met deze scriptie beoog ik een bescheiden bijdrage te leveren aan het bevorderen van ecokritische analyses binnen de Nederlandse jeugdliteratuur. De centrale onderzoeksvraag luidt: *Welke inzichten biedt een ecokritische lezing van Dwarsloper van Mijke Pelgrim, Rugzwemmen van Marc ter Horst en Winnen van de wereld van Mark Bodee in de context van de klimaatcrisis?* Deze vraag wordt nader uitgewerkt in drie deelvragen:

1. Hoe representeren de romans de klimaatcrisis door de ogen van de protagonisten?
2. In hoeverre ervaren de protagonisten *agency* in relatie tot de klimaatcrisis?
3. Welke visie op de klimaatcrisis spreekt er uit de romans als geheel?

Om deze vragen te beantwoorden is de scriptie als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 bespreek ik het theoretisch kader over de rol van jeugdliteratuur, ecokritiek en *agency*. Hoofdstuk 3 is de methode, de hoofdstukken 4, 5 en 6 zijn telkens gewijd aan één deelvraag, waarbij steeds de drie boeken centraal staan en in hoofdstuk 7 volgen de conclusie en discussie.

2. Theoretisch kader

2.1 Jeugdliteratuur

Jeugdliteratuur is een complex en veelzijdig literair domein dat sterk afhankelijk is van culturele, historische en pedagogische invloeden. Het concept jeugdliteratuur wordt in deze scriptie gezien als de vorm van literatuur die speciaal wordt geschreven voor jongeren met een belevingswereld van twaalf tot zestien jaar, waarbij het doel is om ze plezier in lezen te laten ervaren en er iets van te leren.

De definitie van jeugdliteratuur hangt nauw samen met het concept van kindertijd en jeugd (Ghesquière, 2009, p. 18). In algemene zin kan er gesproken worden van jeugdliteratuur in brede en in enge zin. Als paraplueterm wordt het gebruikt voor zowel kinderliteratuur als adolescentenliteratuur. In enge zin verwijst het enkel naar de literatuur voor de leeftijdsgroep van 12- tot 16-jarigen (Algemeen letterkundig lexicon, Z.D.). Deze doelgroep bevindt zich op de grens tussen kindertijd en volwassenheid en 'reflecteert over grenservaringen die in verband staan met de intrede van de adolescent in de maatschappij' (Joosen & Vloeberghs, 2020, p. 130). We noemen dit wel initiatieliteratuur, coming-of-age of bildungsroman (Joosen & Vloeberghs, 2020, pp. 132-133). In de ontwikkelingsromans ligt de nadruk op hoe protagonisten zichzelf ontwikkelen in relatie tot de samenleving. Dit proces kent vrijwel altijd een moment van omslag, waarin de grens zichtbaar wordt het 'liminale' moment. Daarbij gaat het meestal om het durven doen van individuele keuzes en risico's en het bewustwordingsproces over de eigen plek in de wereld (Joosen & Vloeberghs, 2020, p. 146).

Daarnaast is jeugdliteratuur een 'bemiddelde' vorm van literatuur, het wordt gelezen door jongeren, maar volwassenen zijn verantwoordelijk voor schrijven, productie, selectie en interpretatie (Hintz, 2020, p. 156). Deze bemiddeling brengt een dubbele gerichtheid met zich mee: jeugdliteratuur spreekt enerzijds de lezer aan en weerspiegelt anderzijds ook de verwachtingen en normen van volwassenen (Ghesquière, 2009, pp. 114-115). Hierdoor treden volwassenen op als poortwachters van het literaire veld en bevindt jeugdliteratuur zich op het snijvlak van drie belangrijke functies die in voortdurende spanning met elkaar staan: de didactische functie, de ontspannende functie en de esthetische functie (Joosen & Vloeberghs, 2020, p. 13). De didactische functie was van oudsher het belangrijkste, het doel van de boeken was om jongeren te leren lezen en morele lessen te leren (Ghesquière, 2009, p. 12). De ontspannende functie kwam op vanaf halverwege de negentiende eeuw, toen lezen

ook een vrijetijdsbesteding kreeg (Ghesquiere, Joosen, & Van Lierop-Debrauwer, 2014, p. 17). De literaire kwaliteit is de laatste decennia belangrijker geworden (Joosen & Vloeberghs, 2020, pp. 13-14). De spanning tussen de didactische, ontspannende en esthetische functie heeft direct gevolgen voor het leesplezier van jongeren. Leesplezier – een combinatie van leesmotivatie en literaire competentie (Stichting Lezen, 2019) – staat al langere tijd onder druk, waardoor jongeren minder vaak en minder gemotiveerd lezen (Scheltinga, 2019, pp. 20-21). Jeugdliteratuur bevindt zich daardoor in een kwetsbare positie, het moet jongeren aanspreken in een belangrijke ontwikkelingsfase en tegelijk recht doen aan pedagogische en literaire verwachtingen. Bij een thema als de klimaatcrisis is dit extra actueel, een neutrale houding is vrijwel onmogelijk en het gevaar van moraliseren ligt op de loer (Hintz, 2020, p. 146). Dit laat eveneens zien dat jeugdliteratuur nooit los gezien kan worden van de maatschappelijke en culturele context en de pedagogische en didactische keuzes van de schrijver. Hierdoor kan jeugdliteratuur ook een speciale rol krijgen in de ontwikkeling van de lezer.

Dit alles maakt jeugdliteratuur inherent politiek, de verhalen bemiddelen tussen de wereld van de volwassenen en die van de jeugd (Ghesquière, 2009, p. 99). Elke keuze in een verhaal, van het gezinsmodel tot de verdeling van macht, beïnvloedt hoe lezers de wereld interpreteren (Hintz, 2020, p. 78). ‘For many people, the choice to deliberately expose young people, even very young children, to political texts is not an optional choice but an inevitable part of their lives’ (Hintz, 2020, p. 89). Het idee dat politiek volledig uit kinderboeken kan worden weggelaten, is volgens Hintz een privilege dat voortkomt uit het negeren van problemen, die in deze verhalen juist belicht zouden moeten worden. Wanneer de lezer zich niet gerepresenteerd voelt in een boek, omdat er geen personages zijn die op de lezer lijken qua innerlijk of uiterlijk, dan is dat dus een politieke kwestie. De lezer voelt zich immers niet gezien (Hintz, 2020, pp. 50-51). Daardoor dragen zelfs de meest onschuldig ogende verhalen ideologische keuzes in zich, expliciet of impliciet (Wagner-Lawlor, 1996, p. 151). Hierdoor beïnvloedt jeugdliteratuur niet alleen hoe kinderen naar personages kijken, maar ook hoe zij de cultuur om hen heen begrijpen en ermee omgaan (Dietz, 2022, p. 2). Voor de schrijver betekent dit dat die zich moet verhouden tot de maatschappelijke normen en geëngageerd schrijven (Ghesquière, 2009, pp. 120-121). De protagonist handelt in en verhoudt zich tot de omgeving, waarbij identificatie mogelijk is en er vragen bij de lezer opgeroepen kunnen worden over de keuzes van de protagonist (Hendriks, 2018, p. 48).

2.1.1 Een boek als spiegel en venster

Bij het analyseren van realistische fictie wordt vaak het afspiegelingsargument gebruikt: verhalen worden gelezen in relatie tot de werkelijkheid en roepen herkenning op bij lezers (Ghesquière, 2009, p. 177). Dit maakt identificatie met protagonisten mogelijk, afhankelijk van de houding van de lezer en diens kijk op de wereld (Hintz, 2020, pp. 88-89). Via deze identificatie kan literatuur aansluiten bij de ontwikkeling van jongeren (Slot & Aken, 2021). ‘Enerzijds is de jeugdliteratuur een afspiegeling van wat er in de maatschappij leeft, anderzijds geeft zij de maatschappij, via de invloed die zij op haar lezers uitoefent, ook mede vorm’ (Hendriks, 2018, p. 49). Tegelijkertijd kan een verhaal ook fungeren als venster, door nieuwe perspectieven te bieden (Joosen & Vloeberghs, 2020, pp. 14-15). Deze spiegel- en vensterfunctie zijn relevant voor dit onderzoek omdat ze niet alleen de ontwikkeling van de protagonist zichtbaar maken, maar ook de lezer mogelijkheden bieden tot reflectie.

De klimaatcrisis wordt door jongeren vaak ervaren als een ver-van-je-bed-show. Jeugdliteratuur kan, anders dan non-fictie, via de spiegel- en vensterfunctie inlevingsvermogen en empathie opwekken. Toch kan dit nooit een doel op zich zijn, zo schrijft Rita Felski in *Uses of literature, why literature matters* dat literatuur in de eerste plaats gelezen wordt voor het plezier en niet noodzakelijk directe maatschappelijke effecten heeft (Felski, 2008). Dat roept de vraag op of het überhaupt relevant is om effecten van literatuur te onderzoeken.

Empirisch onderzoek geeft daar een antwoord op. Zo tonen Charles Duncan, Georgene Bess-Montgomery en Viktor Osinubi aan dat het lezen van fictieve acties en emoties dezelfde hersengebieden activeert als het daadwerkelijk ervaren ervan. Deze mechanismen, zoals spiegelneuronen, bevorderen empathie en sociale intelligentie (Duncan, Bess-Montgomery, & Osinubi, 2017, pp. 245-248). Ook blijkt dat frequent lezen jongeren empathischer kan maken (Ghasseminejad, 2019) en dat een positieve leesattitude samenhangt met meer reflectie en verbeeldingskracht (Stalpers, 2019). Dit wijst erop dat lezen kan bijdragen aan de sociaal-emotionele ontwikkeling, juist in de puberteit wanneer dit cruciaal is (Slot & Aken, 2021, pp. 149-150). Voor zowel de lezer als de protagonist vormt de initiatiefase een belangrijk beginpunt. Inzicht in hoe dit proces bij de lezer werkt, maakt het mogelijk om als schrijver perspectieven weloverwogen te kiezen en in te zetten, zodat de ontwikkeling van de protagonist, in het bijzonder binnen de thematiek van de klimaatcrisis, overtuigend wordt vormgegeven.

2.1.2 Hopen op een betere toekomst

“Jeugdauteurs [uiten] weliswaar kritiek op wantoestanden in de maatschappij, maar bijna steeds geven ze ook een boodschap van verander- en verbeterbaarheid” (Joosen & Vloeberghs, 2020, p. 175). Holocaustliteratuur voor volwassenen is in vergelijking met die voor jongeren meestal pessimistisch en nihilistisch, terwijl voor jongeren er gekozen wordt voor een hoopvolle benadering (Joosen & Vloeberghs, 2020, p. 190). Jongeren worden gezien als de toekomst, waardoor auteurs hen zowel universele waarden willen meegeven als hen beschermen tegen bepaalde volwassen realiteiten (Hintz, 2020, p. 4). Jeugdboekenauteur Selma Noort die veel over de tweede wereldoorlog heeft geschreven benoemt in de *Grote Vriendelijke Podcast*, dat ze altijd hoopvol wil schrijven (Noort, 2025). Het is voor jeugdboekenschrijvers een zoektocht naar wat gerepresenteerd en verteld kan worden. Joosen en Vloeberghs onderscheiden hierbij drie niveaus die bepalen hoe zware thema’s worden verteld: het epistemische (weten), het psychologische (voelen) en het ethische (handelen). Deze niveaus overlappen met de drie functies van literatuur en beïnvloeden de balans tussen feitelijke informatie, emotionele lading en moreel handelingsperspectief (Joosen & Vloeberghs, 2020, p. 175). In elke combinatie is het handelen van de protagonisten en het onafhankelijk denken voor een betere toekomst een belangrijk kenmerk (Joosen & Vloeberghs, 2020, p. 186), met als doel om de lezer te laten na denken ‘over hun rol, verantwoordelijkheid en relaties in de wereld die ze als volwassenen zullen bewonen en vormgeven’ (Reynolds, 2010, p. 51). Hierbij kunnen de lezers zich spiegelen aan de protagonisten, deze jongeren strijden met succes tegen de samenleving waarin zij leven, waardoor er een hoopvol beeld van de toekomst kan ontstaan, ondanks alle slechte gebeurtenissen (Buenen, 2014, pp. 26-27).

Dit principe is ook zichtbaar in hedendaagse klimaatfictie en dystopieën. Protagonisten werken daarin vaak samen tegen machtige instituties en inspireren lezers om angst te overwinnen en gezamenlijk actie te ondernemen tegen klimaatverandering (Oziewicz & Saguisag, 2021, p. vii). Het hoopvolle element kan lezers het besef geven dat zowel in fictie als in hun eigen leven verandering mogelijk is, wat bijdraagt aan hoop en veerkracht (Redmond, 2024, p. 21). Reynolds (2010, p. 49) benadrukt dat hoop essentieel is om kinderen en jongeren geëngageerd te houden. Het aanbieden van meerdere perspectieven en dialogen om in aanraking te komen met de ander is essentieel (Bigger & Webb, 2010, p. 403). Hierdoor worden grenzen gebruikt om ‘bepaalde aspecten van de realiteit’ te verdringen en de lezer niet met alles te confronteren wat er gebeurt en gebeurd is (Joosen & Vloeberghs, 2020, p. 192). Het is

belangrijk om altijd kritisch te analyseren en niet direct de klimaatcrisis te vergelijken met de Holocaust, maar qua behandeling van hoop in de jeugdliteratuur is er overlap.

2.2 Ecokritiek

De klimaatcrisis is het gevolg van wereldwijde klimaatverandering door menselijk handelen en de wereld blijvend verandert (Rijksoverheid, sd). Dit tijdperk, het Antropoceen, wordt gekenmerkt door een fundamenteel verstoorde verhouding tussen mens en aarde, die tot een crisis heeft geleid (Tielbeke, 2018). Filosofen zoals Bruno Latour benadrukken dat de aarde niet langer het middelpunt van onze wereld is, maar onderdeel van een groter ecologisch geheel (Tielbeke, 2018). Dit probleem kan worden geanalyseerd met ecokritiek.

Ecokritiek analyseert literatuur en cultuur vanuit een milieugecentreerd perspectief, vergelijkbaar met hoe feminisme en postkolonialisme zich kritisch opstellen tegenover bestaande machtsstructuren en de gevolgen daarvan. De centrale vraag is hoe natuur en ecologische thema's worden gerepresenteerd in culturele uitingen zoals literatuur, en wat die representaties zeggen over onze verhouding tot de natuurlijke wereld (Glotfelty, 1996, p. xix). Ecokritiek heeft dus niet alleen een analyserende functie, maar beoogt ook bewustzijn te creëren over milieuproblematiek door middel van literaire en culturele kritiek (Franssen & Paijmans, 2022, p. 258). William Rueckert introduceerde ecokritiek in 1978 in zijn essay *Literature and Ecology*, waarin hij pleitte voor ecologisch lezen: een manier van lezen die niet alleen kijkt naar 'wat natuur is', maar ook naar hoe onze opvattingen over natuur geconstrueerd worden door taal (Rueckert, 1996, p. 121). Cheryll Glotfelty omschrijft ecokritiek als 'the study of the relationship between literature and the physical environment' (Glotfelty, 1996, p. xviii), waarmee zij ecokritiek als eerste helder definieert en positioneert als een interdisciplinaire benadering waarin ecologie, ethiek, cultuur en representatie samenkomen. Wanneer je uitgaat van de betekenis van het woord, wordt duidelijk dat het niet zo eenduidig te definiëren is: "Eco and critic both derive from Greek, oikos and kritis' and in tandem they mean 'house judge'" (Nuri, 2022, p. 2). Tot Cheryl Lousley in 2020 de ecokritiek definieerde binnen een breed cultureel en maatschappelijk kader, was er geen uitgebreide definitie:

Ecocriticism describes and confronts the socially uneven encounters and entanglements of earthly living, from petro-capitalism to cancer stories to the poetry of bird song. As a political mode of literary and cultural analysis, ecocriticism aims to

understand and intervene in the destruction and diminishment of living worlds. Ranging in its critical engagements across historical periods, cultural texts, and cultural formations, ecocriticism focuses on the aesthetic modes, social meanings, contexts, genealogies, and counterpoints of cultural practices that contribute to ecological ruination and resilience. A core premise is that environmental crises have social, cultural, affective, imaginative, and material dimensions (Garrard, 2023, p. 4).

Deze definitie laat zien dat ecokritiek niet alleen geschikt is voor analyses van narratieven die natuurgerelateerd zijn, maar dat elke interactie met de omgeving onderworpen kan worden aan een ecokritische lezing. Dat komt voort uit dat alles wat 'natureculture' (Garrard, 2023, p. 17) is, diepgeworteld is in de kapitalistische en imperialistische samenleving (Ghosh, 2022, p. 139). Als de norm niet genoeg bevraagd wordt, dan kan dat gevolgen hebben voor de wereldbeelden die de lezer mee krijgt (Gaard, 2009, p. 328). Ecokritiek streeft ernaar de stem van de natuur hoorbaar te maken, maar wordt tegelijkertijd geconfronteerd met de onmogelijkheid hiervan. Zoals Manes stelt: 'Nature is silent in our culture [...] in the sense that the status of being a speaking subject is jealously guarded as an exclusively human prerogative' (Glotfelty, 1996, p. 15). Ondanks alle pogingen om niet-menselijke entiteiten agency toe te kennen, blijft taal een menselijk domein. De natuur wordt altijd gerepresenteerd, en dus gefilterd, door menselijke verbeelding. Deze spanning leidt tot een fundamentele paradox: ecokritiek wil datgene een stem geven dat per definitie geen stem heeft. Erik Metz (2015, p. 47) noemt dit het onvermijdelijke antropocentrisme van literaire kritiek. Waar antropocentrisme uitgaat van een menselijk perspectief als norm, benadrukt een ecocentrische benadering juist de waarde en agency van niet-menselijke entiteiten, waardoor ecokritiek voortdurend balanceert tussen menselijke representatie en het streven de natuur zelf 'aan het woord' te laten (Oppermann, 2006, p. 124). Zelfs als literatuur de natuur activeert als handelende kracht, blijft de uiteindelijke constructie menselijk. Net als andere gemarginaliseerde stemmen kan de natuur slechts 'spreken' via representatie. Om dit toch na te streven, heeft ecokritisch onderzoek niet alleen de ambitie heeft om nieuwe kennis te produceren: 'ecokritiek is vaak ook een vorm van *activisme*, van bijdragen aan oplossingen voor reële problemen' (Franssen & Paijmans, 2022, p. 262). Hoe dat activisme tot uiting komt hangt in grote mate af van de periode in de tijd, die we ook kunnen vatten in vier golven van benadering.

2.2.1 De golven van de ecokritiek

Binnen de ecokritiek onderscheidt men vaak opeenvolgende ‘golven’ met elk een ander theoretisch accent. Deze indeling laat zien hoe het veld zich ontwikkelde en positioneerde ten opzichte van veranderende wetenschappelijke, maatschappelijke en ecologische inzichten (Franssen & Paijmans, 2022, p. 258). De eerste golf (jaren tachtig en negentig) richtte zich op natuur als decor en onderwerp in klassieke literatuur, met nadruk op de esthetiek van de wildernis en pastorale natuurbelevingen (Garrard, 2023) als tegenhanger van de industrialisering (Franssen & Paijmans, 2022, p. 258). Kritiek hierop leidde tot de tweede golf (jaren 2000), waarin de aandacht verschoof naar de tekortkomingen van de eerste golf: milieurechtvaardigheid, stedelijke omgevingen, ecofeminisme en postkoloniale ecokritiek (Franssen & Paijmans, 2022, p. 257). De nadruk lag op de disproportionele impact op gemarginaliseerde gemeenschappen (Nuri, 2022, p. 7). Natuur werd niet alleen gezien als object van bewondering, maar ook als ruimte van conflict en uitbuiting (Franssen & Paijmans, 2022, p. 257).

De derde golf, waarin dit onderzoek zich positioneert, ontstond rond 2009 en legt de nadruk op relationele en transnationale perspectieven. De focus verlegt zich van representatie en onrecht naar de onderlinge verwevenheid tussen mens en niet-mens, subject en omgeving, cultuur en ecologie (Nuri, 2022). Natuur wordt niet langer als decor of slachtoffer gezien, maar als actieve actor met eigen agency (Sigler, 1994, pp. 149-150). Dit sluit aan bij jeugdliteratuur, waarin protagonisten vaak in nauwe, interactieve relatie staan tot hun omgeving (Hintz, 2020, p. 143). Amitav Ghosh ‘zou graag geloven dat uit die strijd een generatie zal opstaan die in staat zal zijn naar de wereld te kijken met een helderdere blik dan de generaties voordien’, een generatie die kritisch kijkt en met behulp van kunst en literatuur nieuwe relationele verbanden kan leggen (Ghosh, 2022, p. 239).

De opkomende vierde golf verschuift de aandacht, geïnspireerd door *new materialism* en Bruno Latour, naar de agency van materie, zoals microben, plastic en radioactief afval (Franssen & Paijmans, 2022, p. 258). Hoewel dit nieuwe perspectieven biedt, richt dit onderzoek zich bewust op de derde golf waarin de verhouding tussen mens en omgeving zichtbaar wordt en biedt daarmee een relationeel perspectief op de klimaatcrisis. Precies wat nodig is om een beter begrip te krijgen op de ontwikkeling van de protagonisten in jeugdliteratuur.

2.3 Agency

Agency is een concept uit de sociologie dat de handelingsruimte weergeeft, dit kan zowel menselijk als niet-menselijk zijn. In de context van jeugdliteratuur verwijst agency naar het vermogen van kinderen en jongeren om te handelen, keuzes te maken en invloed uit te oefenen op hun omstandigheden (Tisdall & Punch, 2012, p. 255). Het gaat hierbij om het opbouwen van een eigen identiteit (Mathis, 2015, p. 206) waarbij de personages laten zien hoe handelingsmogelijkheden worden opgebouwd of ingeperkt door dominante verhalen in hun fictieve wereld (Bigger & Webb, 2010, pp. 7-8). Janelle Mathis (Mathis, 2015, p. 209) onderscheidt hierbij drie dimensies: persoonlijke agency (het maken van eigen keuzes en het ontwikkelen van een gevoel van zelf), sociale agency (het inzetten van deze keuzes in relatie tot anderen) en culturele of ecologische agency (het opkomen voor waarden verbonden aan plaats, natuur of erfgoed). Deze dimensies overlappen vaak en komen altijd tot stand in relatie tot sociale codes en structuren. De fictieve wereld draagt bij aan het leren kennen van verschillende perspectieven. Dat is nodig want ‘the context in which children live affects the scope of their agency’ (Tisdall & Punch, 2012, p. 256). Dit laat zien dat agency altijd werkt in relatie tot de omgeving van volwassenen en cultuur (Vanhove & Backer, 2025, p. 4).

In andere woorden, wie heeft er de mogelijkheden tot handelen en wie niet? Kinderen hebben niet voor niets internationaal rechten die zijn vastgelegd, want juist zij worden vaak beperkt, net als andere minderheden en de natuur (Tisdall & Punch, 2012, p. 258). Stephan Bigger en Jean Webb (2010, p. 402) gaan in hun analyse van vier kinderboeken uit van ‘stories [are] potentially empowering for young people, [...] stimulates attitude formation, behaviour change and personal agency in young readers with regard to social and environmental responsibility’. Dit uitgangspunt laat zien dat agency in verhalen nauw verbonden is met de lezers, zeker wanneer ze veel verschillende perspectieven tonen en aansluiten bij de leefwereld van de lezer (Schwebel, 2016, p. 282).

Binnen jeugdliteratuur wordt agency vaak verbeeld via personages die handelen binnen duidelijke beperkingen, zoals familie, school of bredere maatschappelijke structuren (Vanhove & Backer, 2025, p. 2). Jonas Vanhove en Simon De Backer (2025, p. 3) laten in hun analyse van dystopische en sci-fi klimaatromans zien dat protagonisten agency ontwikkelen door alternatieve narratieven te creëren, waarin zij hun relatie tot de wereld herschrijven. Volgens Tisdall en Punch (2012, p. 256) weerspiegelt dit de realiteit waarin jongeren altijd binnen door volwassenen bepaalde

grenzen opereren en zoeken naar hun mogelijkheden. Dit geldt niet alleen voor de personages in de boeken, maar ook voor de lezers. Die kunnen agency ervaren door het lezen, maar ook doordat ze tot eigen interpretaties en ideeën kunnen komen (Schwebel, 2016, p. 285). Earles (2017, p. 6) vult aan dat lezers tekstposities kunnen toe-eigenen, verwerpen of transformeren. Vanhove en De Backer (2025, p. 5) benadrukken dat jeugdliteratuur zelf fungeert als een performatieve ruimte waarin jonge lezers hun handelingsvermogen kunnen oefenen. Hoewel deze literatuur geproduceerd wordt binnen een volwassen discours, kan zij lezers modellen bieden voor alternatieve vormen van handelen, verbeelding en subjectwording (Bigger & Webb, 2010, p. 409). Juist doordat verhalen protagonisten buiten de gebaande paden laten treden en hen alternatieve handelingsvormen laten verkennen, kunnen lezers ervaren hoe grenzen verschoven of doorbroken worden. Deze verbeelding van handelingsmogelijkheden is echter nooit contextloos. Zoals Tisdall en Punch (2012, p. 256) benadrukken, wordt de reikwijdte van agency altijd bepaald door sociale, culturele en ecologische kaders. Dit maakt agency daarmee per definitie relationeel en sociaal ingebed is, wat zowel stimulerend als beperkend kan werken (Mathis, 2015, p. 207). Dit kan zowel zichtbaar worden in taal, de vertelstructuur en perspectieven als in de concrete handelingen van personages (Earles, 2017). Dit onderscheid kan bijdragen aan het begrip, op welke manier het verhaal en de agency, of het gebrek daaraan geconstrueerd wordt.

Zowel agency als ecokritiek wil de maatschappelijke structuren blootleggen die ten grondslag liggen aan een verhaal en het doorbreken van uitsluitende normen, zoals antropocentrisme en eurocentrisme (Ghosh, 2022, p. 140). Dat kan gedaan worden door als schrijver agency te geven aan de jongeren om hun rol ten opzichte van de ecologische crisis te herdefiniëren (Vanhove & Backer, 2025, p. 3). Daarnaast kan agency in de echte wereld ontwikkeld worden door jongeren via *Do-It-Ourselves politics*: collectieve, alledaagse actie die gevoed wordt door affectieve krachten als hoop, boosheid en urgentie (Pickard, 2022). Jeugdliteratuur kan deze dynamiek weerspiegelen, bekritisieren of stimuleren.

2.4 De paradox van dit onderzoekveld

De klimaatcrisis is een groot mondiaal probleem vol onzekerheden, waardoor het publieke debat vaak verlamt en handelingsperspectieven ontbreken. Mede daardoor wordt klimaatverandering regelmatig geframed als een morele keuze of individueel vraagstuk, in plaats van als urgente collectieve uitdaging (Ghosh, 2022, p. 199). Jeugdliteratuur kan een tegenstem bieden en via fictie kinderen en jongeren met ecologische vraagstukken in aanraking brengen. Op die manier kan het bewustzijn

vergroot worden en sociale rechtvaardigheid bevorderen (Nanda & Dash, 2024, pp. 114-115). Dit kan tot stand komen door de verbeelding van de personages, die zich positioneren ten opzichte van mens en omgeving. De verbeelding van personages laat zien hoe zij zich positioneren tegenover mens en omgeving, waardoor hun handelingsruimte en betrokkenheid zichtbaar worden (Hintz, 2020, pp. 136-137). Daarmee raakt het genre direct aan vragen rond agency. Tegelijkertijd is deze rol niet exclusief of eenduidig: verhalen zijn vaak antropocentrisch en bevestigen soms, ondanks goede intenties, stereotype beelden of hiërarchieën (Franssen & Paijmans, 2022, p. 260). Bovendien is het effect op lezers niet vanzelfsprekend (Ghesquière, 2009, p. 99) en ook de onderzoeker beschikt over de macht om bepaalde keuzes te maken in het onderzoek. Omdat zowel jeugdliteratuur, ekokritiek als agency geen eenduidige begrippen zijn, ontstaan talloze interpretatiemogelijkheden. Dit creëert een paradox: onderzoek wil de effecten van klimaatgeoriënteerde jeugdliteratuur begrijpen, maar is onvermijdelijk ingebed in een complex systeem van definities en vooronderstellingen.

Jongeren worden in fictie vaak neergezet als de generatie die de toekomst moet redden, maar het is de vraag in hoeverre zij werkelijk handelingsbekwaam worden voorgesteld. Agency is immers relationeel en ingebed in verbondenheid met anderen en de omgeving (Tisdall & Punch, 2012, p. 255). Narratieven die de verbondenheid tussen mens en ecosysteem op een rechtvaardige manier weten te verbeelden, kunnen jongeren helpen hoe zij deze relatie actief kunnen vormgeven (Vanhove & Backer, 2025, p. 10). In educatieve contexten biedt dit aanknopingspunten om jongeren niet alleen kennis, maar ook handelingsperspectief mee te geven (Gaard, 2009, p. 326).

Daarmee rijst de vraag hoe verhalen ecologische urgentie en handelingsperspectief combineren zonder te vervallen in simplificatie of moralisering. In *hoopvolle verhalen over het einde van de wereld* (Schrijvers voor Toekomst, 2025) wordt dat op verschillende manieren gedaan. Cruciaal is dat het concrete en inleefbare verhalen zijn, anders ondermijnt de complexiteit van de klimaatcrisis de bereidheid om zelf te handelen (Caracciolo, 2022, p. 2). Ghosh (2022, p. 181) wijst er bovendien op dat klimaatverandering een krachtige uitdaging vormt voor ‘wat misschien het allerbelangrijkste politieke concept van de moderne tijd is: het idee van vrijheid’. Deze spanning tussen individuele vrijheid en collectieve verantwoordelijkheid is in literatuur over klimaatproblematiek onvermijdelijk aanwezig (Vanhove & Backer, 2025, p. 10).

Juist in dit spanningsveld ligt de relevantie van onderzoek naar klimaatgeoriënteerde jeugdliteratuur. Ondanks beperkingen en interne tegenstrijdigheden kan het genre voorbeelden van ecologisch handelen tonen en perspectieven verbeelden die verder reiken dan het individuele. Die gelaagdheid, het vermogen urgentie en verbeelding te verbinden binnen een complex maatschappelijk discours, maakt het waardevol om te onderzoeken hoe jeugdliteratuur bijdraagt aan het denken over de klimaatcrisis.

3. Methode

Voor wetenschappers biedt jeugdliteratuur een bron om de maatschappijvisie in een bepaalde tijd te analyseren (Joosen & Vloeberghs, 2020, p. 13). In dit onderzoek beschouw ik jeugdliteratuur echter niet alleen als een spiegel van maatschappelijke ideeën, maar ook als een performatieve ruimte die handelingsmogelijkheden verbeeldt en daarmee agency bij lezers kan stimuleren. De analyse richt zich op drie boeken die expliciet de klimaatcrisis centraal stellen en bedoeld zijn voor adolescenten tussen de 12 en 16 jaar. Deze leeftijdsfase wordt gekenmerkt door het verkennen van complexe gevoelens en het reflecteren daarop (Ghesquière, 2009, p. 69). Omdat zowel de adolescentiefase als de klimaatcrisis sterk verbonden zijn met vragen rond verantwoordelijkheid en zelfstandig handelen, zijn juist deze teksten bijzonder geschikt om te onderzoeken. Daarom onderwerp ik de drie boeken uit mijn corpus aan een ecokritische lezing. Daarbij focus ik op de representatie van de omgeving door de ogen van de personages en de mate van agency die zij ervaren binnen de context van de klimaatcrisis. Ik onderzoek hoe de verhalen de verhouding tussen mens en natuur vormgeven, en hoe zij handelingsruimte en beperkingen voor jongeren verbeelden.

3.1 Corpus

3.1.1 Corpusselectie

Het corpus bestaat uit de volgende drie boeken:

1. *Winnen van de wereld* – Mark Bodee (Lemniscaat, 2023) – NUR-code 284
2. *Rugzwemmen* – Marc ter Horst (Gottmer, 2023) – NUR-code 284
3. *Dwarsloper* – Mijke Pelgrim (Van Goor, 2021) – NUR-code 285

De selectie is tot stand gekomen via zoekopdrachten in het Centraal Bestand Kinderboeken (CBK) en aanbevelingen uit de Facebookgroep *Kinderboeken en YA*. Daarbij zijn vier selectiecriteria gehanteerd:

1. Fictie – Non-fictie valt buiten de reikwijdte van dit onderzoek. Bij fictie is sprake van een verzonnen situatie die op de reële wereld lijkt, waardoor de specifieke functie van jeugdliteratuur – identificatie en reflectie – beter tot zijn recht komt (Hendriks, 2018).
2. Hedendaagse setting – de boeken spelen zich af in het heden, niet in een dystopische of historische context, daar zijn ook al onderzoeken naar gedaan (Buenen, 2014; Vanhove & Backer, 2025).
3. Aanwezigheid van één protagonist – om een vergelijkbare verhaallijn te waarborgen.
4. Oorspronkelijk Nederlandstalig – om de herkenbaarheid van de eigen leefwereld te vergroten en in het kader van de master Neerlandistiek.

De drie gekozen titels verschillen in toon en insteek, maar vertonen ook duidelijke overeenkomsten. In alle verhalen vormt de klimaatcrisis het centrale thema, dat de gevoelens en keuzes van de protagonist beïnvloedt.

3.1.2 Beschrijving van het corpus

Rugzwemmen (Ter Horst, 2023), NUR-code 283 – Noor (12) voelt de druk van haar ouders om aan klimaatacties mee te doen. Ze heeft het gevoel dat ze alleen toch geen impact heeft. In de zomer moet ze naar een kamp voor jongeren die niet lekker in hun vel zitten, ze besluit op het station om niet te gaan en leert dan haar klasgenoot Tim beter kennen. Hun ontmoetingen brengen nieuwe perspectieven en inzichten.

Winnen van de wereld (Boode, 2023), NUR-code 283 – Yanna (15) raakt door een klimaatdag op school geïnteresseerd in de problematiek. Via een nieuwe vriendin sluit ze zich aan bij de Green Rebels, een groep jongeren die concrete klimaatacties uitvoert. Daar ontdekt ze hoe ze haar emoties over de klimaatcrisis kan omzetten in handelen en vindt ze richting in wie ze wil zijn.

Dwarsloper (Pelgrim, 2021), NUR-code 284 – Tessel (16) is ontevreden over school en haar thuissituatie. Wanneer ze geschorst is en heel de dag naar school moet komen, besluit ze in een impuls zich aan te sluiten bij een klimaatmars van Utrecht naar

Brussel, om te ontsnappen aan haar dagelijkse leven. Onderweg leert ze Lexie kennen die onderdeel is van de organisatie. Hierdoor raakt ze daar ook bij betrokken en haar houding ten opzichte van de klimaatcrisis verandert door de ontmoetingen en ervaringen tijdens de tocht.

3.2 Analyse

In de derde ecokritische golf gaat het om de interactie tussen mens en niet-mens, dat zorgt er onherroepelijk voor dat deze analyses zich niet vaak buiten het antropocentrische kader begeven. Het voordeel daarvan is, dat de gedachten en ideeën van de protagonisten over de klimaatcrisis goed geanalyseerd kunnen worden, omdat juist hun perspectief en subjectieve beleving centraal staan.

De analyse gebeurt door middel van close reading van de geselecteerde romans. Daarbij zijn sleutelpassages geïdentificeerd waarin de klimaatcrisis expliciet of impliciet een rol speelt, bijvoorbeeld via reflecties van de protagonist, beschrijvingen van de omgeving of dialogen met andere personages. Deze passages zijn thematisch gecodeerd aan de hand van drie deelvragen, die aansluiten bij de kernbegrippen uit het theoretisch kader (representatie, agency en ideologische visie).

Deelvraag 1: Hoe representeren de romans de klimaatcrisis door de ogen van de personages? Voor deze deelvraag is er uitgegaan van de categorieën die Franssen en Paijmans onderscheiden: (1) mens en (2) omgeving. Binnen de categorie mens wordt onderzocht hoe de protagonist zich verhoudt tot de klimaatcrisis: welke handelingen worden verricht, welke ideeën en gevoelens worden geuit, en welke keuzes worden gemaakt of juist vermeden. De categorie omgeving gaat over de verwevenheid van zowel natuur als door de mens beïnvloede aspecten, zoals infrastructuur (2022, p. 261). De derde categorie die ze onderscheiden is 'dieren'. Dieren komen in de geselecteerde romans uitsluitend voor in relatie tot vleesconsumptie, dit is relevant, maar gezien de omvang van deze scriptie laat ik deze categorie achterwege en komt het terug in de discussie.

Deelvraag 2: In hoeverre ervaren de protagonisten agency in relatie tot de klimaatcrisis? Deze deelvraag maakt gebruik van het begrip 'handelingsruimte': de mate waarin een personage agency ervaart. Gevoelens van machteloosheid kunnen leiden tot emoties die handelen belemmeren, terwijl het ervaren van agency juist mogelijkheden en kansen zichtbaar maakt (Tisdall & Punch, 2012, pp. 256-257). Er

wordt onderzocht hoe deze ervaringen zich ontwikkelen in de loop van het verhaal en hoe de ambiguïteit van handelingsruimte zichtbaar wordt.

Deelvraag 3: Welke visie op de klimaatcrisis spreekt er uit de romans als geheel? Deze vraag overstijgt het individuele perspectief van de protagonist en richt zich op de bredere visie die de roman uitdraagt. Daarbij wordt gekeken naar sleutelcitaten, thematische lijnen en de ontwikkeling van de protagonist. De rol van vriendschap en liefde wordt eveneens meegenomen, aangezien deze elementen samenhangen met de initiatie ten opzichte van de klimaatcrisis.

4. De klimaatcrisis en wereld door de ogen van de protagonisten

4.1 Rugzwemmen

4.1.1 Mensen

Noor groeit op met ouders die heel veel om het klimaat geven. Ze eet thuis veganistisch, moet mee naar demonstraties en naar de actievergadering met een groep andere mensen op zaterdag. Noor heeft het gevoel dat niks meer mag en weet niet goed hoe ze om moet gaan met al haar gevoelens over haar leven en de klimaatcrisis. Door die druk en het constante handelen van haar ouders haakt ze steeds meer af:

Flessen ophalen deden we allang niet meer. Maar Bas ging meestal nog wel naar de vergadering. Tot verdriet van mijn ouders was ik afgehaakt. Ik trok het echt niet meer. Dat gezeur over palmolie en havermelk. Soms leek het wel alsof er niks meer mocht. [...]. Er waren gewoon heel veel dingen fout en daarvan werden er steeds meer bekend. Lekker dan (Ter Horst, 2023, pp. 27-28).

Dit citaat illustreert het startpunt van het verhaal, waarin Noor laat zien dat ze emotioneel verzadigd is en daardoor minder betrokken is bij de acties. Dit zou geduid kunnen worden als klimaatstress, die door de levensstijl van haar ouders en de sombere gedachten geleid hebben tot klimaatmoedeloosheid (Ipsos en Milieudefensie Jong, 2023). Wanneer Noors tante na een schooldag bij haar thuis is met een ijsberenpak en vraagt hoe het gaat, barst ze van binnen los:

Alles goed verder? Nee. Ik wil geen zielige ijsberen meer. Geen smeltende gletsjers. Geen hittegolven, orkanen, overstromingen. Geen mannen in pak die lachend op de foto gaan nadat ze elkaar loze beloftes hebben gedaan. Geen schildpassen met rietjes in de neus. Geen chocolade met palmolie. Geen advertenties voor hamburgers. Geen branden in veestallen. Geen asfalt, geen bosbranden, geen kettingzagen, geen bladblazers, geen terrasverwarmers, geen weerrecords. Maar ik wil er ook niet meer tegen vechten (Ter Horst, 2023, p. 16).

Door heel het boek heen zijn er momenten waarin duidelijk wordt hoe ze probeert om te gaan met haar gevoelens, dat doet ze onder andere door minder streng te zijn voor zichzelf, ze wil proberen hoe het is om wat minder te doemdenken. Zo doucht ze langer als haar ouders weg zijn, eet ze een niet veganistisch ijsje, want “vegan is voor

thuis” (Ter Horst, 2023, p. 54). Ook besluit ze voor het eerst naar de McDonald’s te gaan als ze boos van huis is weggefietst, want “wij konden zeuren wat we wilden, maar mijn ouders hadden altijd argumenten om de M voorbij te rijden. Ontbossing, verpakkingen, vet, bio-industrie. Ze hadden groot gelijk natuurlijk. Maar één keertje kon toch geen kwaad?” (Ter Horst, 2023, p. 39). Dit sluit aan de tweestrijd die ze voelt, tussen een gewoon leven willen leiden als puber (Slot & Aken, 2021) en haar pessimistische kijk op de wereld, die pessimistisch is over de toekomst, net als uit het onderzoek van Milieudefensie blijkt (Ipsos en Milieudefensie Jong, 2023). Dat past bij de zoektocht naar een balans daartussen (Massey & Bradford, 2011). Zeker aan het begin van het boek zit ze helemaal met zichzelf in de knoop en voelt zich hopeloos over de toekomst. Dat past bij het idee dat een verhaal pessimistisch begint en hoopvoller wordt gedurende het verhaal (Buenen, 2014).

Tim kijkt heel anders dan Noor naar de wereld. Vlak voordat hij verhuisde en bij Noor in de klas kwam, is zijn moeder overleden. Bij hem thuis gaat het over de verwondering voor de wereld en het kennen van feitjes. Dit blijkt ook uit ‘weetvoldag’ als Noor tijdens de vakantie bij hem thuis is, waarop je stil staat bij de processen van herkomst van dingen. Tim zegt dat ook tegen haar op school:

‘Ik snap gewoon niet dat andere mensen dat niet zien. Het is zo bijzonder om een levend wezen te zijn op een planeet die precies op de juiste afstand van de zon staat. Dat we hier vloeibaar water hebben en dat CO₂ de planten voedt en dat de planten ons voeden. Het zit allemaal zo goed in elkaar, daar kun je alleen maar bewondering voor hebben’ (Ter Horst, 2023, pp. 49-50).

Noor krijgt van huis uit de doemscenario’s over de toekomst te horen en Tim juist een beeld van ontzag. Zo laten ze zien, dat ze allebei met de klimaatcrisis bezig zijn, maar vanuit een heel ander standpunt. Het contrast tussen Noors doemscenario’s en Tims ontzag sluit aan bij het idee dat jeugdliteratuur altijd verschillende perspectieven biedt (Joosen & Vloeberghs, 2020, pp. 13-14) Door meerdere, soms botsende invalshoeken naast elkaar te plaatsen, krijgt de lezer de kans om complexe maatschappelijke kwesties, zoals de klimaatcrisis, vanuit verschillende emotionele en cognitieve posities te bekijken. Deze meerstemmigheid voorkomt een eenzijdige beeldvorming en opent ruimte voor nuance en dialoog (Bracke, 2012, p. 136). In lijn met Hendriks (2018) functioneert de roman hier ook als spiegel: Noor en Tim vertegenwoordigen elk een herkenbaar, maar verschillend perspectief. De lezer kan zich spiegelen aan één van beide of juist reflecteren op de verschillen, waardoor het verhaal uitnodigt tot een eigen positiebepaling ten aanzien van de klimaatcrisis.

De machteloosheid die Noor ervaart wordt door Amitav Ghosh getheoretiseerd, het is zo groots dat het de verbeelding overstijgt (2022). Daarom werkt het zo goed dat Noor bij Tim thuis juist meer feitelijke kennis opdoet, zoals op ‘weetvoldag’, een dag die in het teken staan van het benoemen van de processen achter een product of omgeving, om dankbaarheid en kennis te delen. Daarnaast helpt het ook om naar haar eigen kinderfoto’s te kijken en daarover praten met de vader van Tim:

Ik voelde me even weerloos als mijn peutersversie in die buggy. Wat ik in wezen ook was geweest. Toch had ik de neiging om mijn ouders te verdedigen. Ik wist dat ze niet voor Poetin of CO₂ waren, dat ze aan de goede kant stonden. En ik begreep dat ze erop vertrouwden dat ik ook zo dacht. En dat deed ik ook. Of kwam dat doordat ze me hadden gehersenspoeld met al hun spandoeken en kartonnen borden? Waar begon mijn eigen mening?” (Ter Horst, 2023, p. 161)

Deze gedachten zorgen voor nieuwe inzichten bij Noor, waardoor de worsteling met haar gevoelens van machteloosheid gaandeweg minder worden doordat ze ermee om leert gaan. De ontmoeting met Tim en de gesprekken met zijn vader geven haar nieuwe perspectieven: ze leert ontzag te hebben voor de natuur en krijgt inzicht in de complexiteit van de klimaatcrisis zonder voortdurend te vervallen in pessimisme. Tegelijkertijd blijft ze kritisch op zichzelf en op haar omgeving, waardoor haar ontwikkeling authentiek is. De initiatie van Noor wordt zo duidelijk neergezet in relatie tot de ontmoetingen met anderen die voor Noor als venster functioneren op andere perspectieven op de klimaatcrisis.

4.1.2 Omgeving

Doordat Noor worstelt met wat ze wel en niet wil en vindt, wordt de omgeving beschreven vanuit die zoektocht. Er zijn weinig beschrijvingen van de omgeving die niet gaan over Noors kijk op de omgeving. Dit sluit aan bij Garrards observatie dat in veel literatuur een antropocentrisch perspectief overheerst, waarbij de natuur vooral beschreven wordt vanuit haar relatie tot de menselijke ervaring en niet als zelfstandig handelend subject. Het gaat vooral over de problemen van zwerfafval, hitte en zwemmen in relatie tot haar gevoelens. In dit citaat wijst Noors broer op een groot containerschip en maken ze samen duidelijk, hoe je denken werkt en wat dat met je doet.

“Moet je zien wat een schip weer,” wees hij. “Dat zijn wel honderd containers vol plastic rommel en apparaten die niemand echt nodig heeft.” “Dat bedoel ik nou! Dat is ook mijn eerste gedachte, daar word ik dus helemaal depressief van. Dat je meteen het slechtste denkt. [...] ik weiger om dan maar altijd van het slechtste uit te gaan.” “Maar dat doe je toch, dat zei je net zelf” (Ter Horst, 2023, pp. 61-62).

Hier wordt het schip direct gelinkt aan maatschappelijke problemen, die op hun beurt Noors gevoel van somberheid voeden. Dit is een illustratie van hoe cultuur en natuur samenvallen, waarin Noor haar zorgen weerspiegelt over de omgeving. Zelf vindt ze het vervelend om niet altijd negatief te denken, maar te genieten van de omgeving. De eerste keer dat het echt lukt is als ze is weggelopen uit het museum met twee klasgenoten. Ze rennen naar de zee en dan beschrijft ze dat moment: “... ik was ouderwets blij met het uitzicht. De zee lag er ook zo mooi bij onder die blauwe lucht met alleen wat witte wolkenplukjes” (Ter Horst, 2023, p. 72). Het toont een gevoel van nostalgie en hernieuwde waardering.

Steeds vaker lukt het Noor om te genieten van de schoonheid van de natuur en de weidsheid die ze ervaart. Het boek eindigt met een beschrijving van het water waarin de perspectieven van Noor en Tim samenkomen.

Ik voelde het oppervlak van de rivier tegen mijn lippen en aarzelde. Dit was het water uit de bergen, met stookolie van de schepen, microplastics van de Duitsers, koelwater van de fabrieken, smeltwater van de gletsjers, poepjes van de futen, plas van de vissen, de regen van gisteren en de wolken van straks. Ik nam er een slok van en zwom naar Tim (Ter Horst, 2023, pp. 223-224).

In dit slotfragment maakt de opsomming zichtbaar hoe natuur en cultuur met elkaar verweven zijn. Dit bevestigt het antropocentrische perspectief: de omgeving wordt altijd beschreven door menselijke ervaring, maar is tegelijk een moment van verbinding met de natuur. Noor accepteert dat de rivier zowel vervuild als waardevol is en kan daar ondanks alles van genieten. Het boek laat hiermee zien dat de omgeving onlosmakelijk verbonden is met de ontwikkeling van Noor. Daarmee draagt de omgevingsbeschrijving bij aan een genuanceerd slot dat de lezer uitnodigt tot reflectie op de eigen relatie met de omgeving.

4.2 Winnen van de wereld

4.2.1 Mensen

Yanna staat in veel opzichten op afstand van het klimaatdebat: haar ouders zijn bezig met geld verdienen, elke vrijdag eten ze kip (Boode, 2023, p. 20), ze gaan op auto- en vliegvakanties en haar vriendinnen zijn vooral bezig met mode, jongens en populair zijn. Als er op school een klimaatdag georganiseerd wordt in de week voor een klimaatstaking, raakt Yanna geïnteresseerd en verandert haar perspectief wanneer Kantuta vertelt over haar achtergrond voor de klas. Kantuta is gevlucht vanuit uit Zuid-Amerika voor de boskap. Haar wereldbeeld, waarin ‘Pachamama’ centraal staat, is ecocentrisch (Garrard, 2023, p. 33): mens, natuur en kosmos zijn één geheel en afhankelijk van elkaar. Later legt ze dit nog beter aan Yanna uit:

‘Jullie hebben rare ideeën over mensen en dieren en wel of geen god en een ziel en zo. Het is...’ Ze denkt even na. ‘Als je niet gelukkig bent, wordt je lichaam ook ziek. Als het niet goed gaat met het bos waarvan je eet of de rivier waaruit je drinkt, dan gaat het uiteindelijk ook niet goed met jou of de mensen van wie je houdt. Alles hoort bij elkaar. Jij, ik, de wereld. Het is één geheel, Pachamama’ [...] ‘In mijn dorp praten we met planten en dieren en de rivier. Een beetje zoals jullie praten met poezen en honden. Als we een berg beklimmen, vragen we die berg eerst om toestemming.’ (Boode, 2023, pp. 111-113).

Dit contrasteert met het antropocentrische wereldbeeld van Yanna’s dagelijkse omgeving. Door Kantuta’s verhaal krijgt Yanna een andere kijk op de omgang met de aarde. Dit nieuwe inzicht maakt dat Yanna graag naar de klimaatstaking wil gaan. Wanneer ze voorstelt aan haar beste vriendin Evi om samen te gaan, krijgt ze een afwijzing: “Echt niet. Straks krijgen we nog meer klimaatdagen en dikketruienweken” (Boode, 2023, p. 14). Evi is de baas van de vriendinnengroep, als zij niet gaat, dan gaat niemand. Hier laat het boek zien hoe sociale contexten bepalend kunnen zijn voor de ontvankelijkheid voor de klimaatcrisis. De lezer kan het sociale ongemak en groepsdruk herkennen. Via Yanna’s nieuwsgierigheid krijgt die een venster geboden op andere mogelijkheden en het hebben van eigen gedachten.

Yanna snapt niet waarom zij verantwoordelijk zou zijn voor de problemen die de generaties voor haar hebben veroorzaakt, toch resulteert het vooral in machteloosheid en morele verontwaardiging. Dit komt naar voren in haar vraag: “Wat ben ik als ik voor de één een held ben, en voor de ander een crimineel?” (Boode, 2023, p. 49). Later wanneer ze een nare ervaring heeft met een jongen, vergelijkt ze dat met: ‘de

dagaanbieding van een webshop, iets dat je uitzoekt en koopt en terugstuurt als het tegenvalt, zoals je een T-shirt koopt, of een oerwoud, of de rest van de wereld” (Boode, 2023, p. 128). Hier legt Yanna een ecokritische analyse bloot: natuur en mens zijn verworpen tot consumptieobjecten in een kapitalistisch systeem. Volgens Garrard bevestigt dit de verwevenheid van ecologische en economische crises.

Als Yanna samen met de Green Rebels – een groep jongeren die samen actievoert voor het klimaat – een schoolbezetting organiseert, ervaart ze wat het is om actief te handelen, maar ook hoe spannend het is. Tijdens een interview zegt ze: “Wij gebruiken geen geweld. Wij zitten op school. Vijf dagen per week. En door de ramen zien we hoe onze toekomst in rook opgaat. Daarom slaan we alarm. Ik ben kwaad, verdrietig, hoopvol, strijdbaar” (Boode, 2023, p. 184). Deze emoties zijn, volgens Mathis cruciaal: woede kan de urgentie versterken en hoop kan de bereidheid tot handelen vergroten (2015, pp. 213-214). Het volgende citaat benadrukt haar vastberadenheid: “De wereld is een puinhoop. En jij doet of dat gewoon is. Of het niet anders kan. Maar dat is een leugen. Het kan wél anders. Ik wil niet weggijken, ik wil een verschil maken (Boode, 2023, p. 130).” Yanna ontwikkelt woede en hoop door deze confrontaties met onrechtvaardigheid, zowel in haar eigen leven, als in het verhaal van Kantuta. De voelt de noodzaak om te laten zien dat het ook anders kan.

4.2.2 Omgeving

In het boek wordt weinig van de omgeving beschreven, er zijn een aantal momenten dat Yanna door haar gedachten even stilstaat bij de omgeving. Opvallend is wel dat alle dorpen en scholen in de omgeving namen hebben die met water en de vogels te maken hebben, dit kan gezien worden als onderdeel van ecokritisch schrijven, waarin natuur en cultuur met elkaar verweven worden (Franssen & Paijmans, 2022, p. 259). Dat komt ook terug in de beschrijvingen van de omgeving. Daarin versterkt ze het ecocentrische wereldbeeld, zoals wanneer Yanna terugdenkt aan de tijd dat ze met haar vader en broer door de polder fietste. Ze realiseert zich dat hij altijd over de technologische ontwikkelingen van de polder vertelde. Aan het einde van het fragment dwaalt ze af van haar vader en vult ze aan met haar eigen kijk op de wereld.

Papa vertelde verhalen over alles wat we onderweg tegenkwamen. De sloten, de plassen. Na de laatste ijstijd steeg de zeespiegel. De zee vormde zandwallen aan de kust en daardoor stroomden hier alle rivieren over. Dus een paar duizend jaar geleden waren deze weilanden moerassen. Er groeiden riet, veenmos, waterplanten, elzen en wilgen. Het was een snackbar voor insecten en watervogels, reigers, sterns,

aalscholvers, rietzangers, watersnippen en veel soorten die we nu niet meer kennen. Maar de steden en al die mensen hadden voedsel nodig. Dus groeven boeren sloten om het water uit de moerassen weg te laten lopen. Toen konden ze groente verbouwen. Maar de drooggevalle grond zakte langzaam in en werd dus weer natter. Uiteindelijk kon er alleen nog maar gras groeien en zo werd het weidegrond met koeien voor melk en vlees. Maar de grond bleef zakken en liep weer onder water en toen vonden ze dijken en molens uit om het water af te voeren. De moerasbossen kwamen niet meer terug. En nu leven we in een land waarin een bos het meeste waard is als alle bomen en vogels zijn verdwenen. Dat laatste zei m'n vader niet. Maar zo zie ik het, nu (Boode, 2023, pp. 139-140).

Dit uitgebreide citaat toont duidelijk dat ze kan reflecteren op wat haar vader vroeger vertelde, door de herinnering te verbinden aan het historische en ecologische proces. Zo voegt ze een nieuw perspectief toe, waardoor er nieuwe inzichten en ideeën over die omgeving ontstaan. Dit laat een meervoudig perspectief op de omgeving zien. Een vergelijkbaar proces vindt plaats als Yanna bij Kantuta op de galerij staat en zich realiseert dat haar andere vriendinnen niet in flats wonen en er geen containers op straat staan (Boode, 2023, p. 110). Dat zet Yanna aan tot nadenken over de ordening van de wereld, een proces dat past bij haar leeftijd en het proces van initiatie.

Aan het einde van het verhaal gebruikt Yanna de natuur ook in beeldspraak om haar gevoelens te uiten: "Mijn hoofd leunt tegen de maan. De oceaan is niet meer dan een regenplas. En tussen alle sterren zoek ik Lynne" (Boode, 2023, p. 195). En: "Ik huil van geluk. De tranen trekken strepen over mijn wangen, vallen donderend van mijn schouders en worden ruisende rivieren. Op mijn armen groeien madeliefjes en fruitbomen en zoete boomtomaten" (Boode, 2023, p. 200). Deze passages illustreren dat emotionele verbinding met de natuur kan leiden tot een balans tussen positiviteit en woede, die nodig is om hoopvol én strijdbaar te blijven.

Het is opvallend dat de roman wel aandacht aan de omgeving besteedt, maar dit tot een minimum beperkt, mogelijk om te voorkomen dat het perspectief te veel wordt gekleurd door menselijke reflectie. Dat doel wordt echter niet bereikt: juist de spaarzame maar geladen beschrijvingen versterken het persoonlijke en emotionele kader waarin de omgeving wordt waargenomen. Daarmee laat de roman zien dat ook beperkte omgevingsbeschrijvingen een belangrijke rol kunnen spelen in de representatie van de klimaatcrisis, doordat ze de lezer via de emoties van het personage aanzetten tot reflectie op de relatie tussen mens en milieu.

4.3 Dwarsloper

4.3.1 Mensen

Tessel groeit op in Baarn met haar ouders en zus. Ze vindt school steeds stommer, zeker omdat haar beste vrienden weinig tijd voor haar hebben, doordat ze verkering hebben. Ze voelt zich doelloos en besluit pas op het laatste moment mee te doen aan de klimaatmars van Utrecht naar Brussel, niet uit betrokkenheid bij het klimaat, maar omdat ze geschorst is van school. Haar interesses en zorgen liggen elders: ‘En mijn oprechte zorgen gaan over Zalando en of hun bezorgingsbeleid nog wel te vertrouwen is. [...] Daar werd ik dus echt chagrijnig van’ (Pelgrim, 2021, p. 12). Ze heeft het gevoel dat ze niks kan doen aan klimaatverandering en snapt daarom ook niet waarom haar zus Laurine zich wel echt druk maakt over de wereld (Pelgrim, 2021, p. 90). Zoals Pickard stelt, kan het ontbreken van handelingsperspectief bij jongeren leiden tot een gevoel van machteloosheid, waardoor maatschappelijke thema’s emotioneel op afstand blijven.

In de eerste dagen van de tocht voelt Tessel zich een buitenstaander. Ze wil iets voor zichzelf doen en vertelt daarom niemand dat ze meeloopt. Ze worstelt met piekergedachten en hoopt dat de mars haar daarvan zal bevrijden, maar merkt dat dit niet altijd lukt: ‘Dan ben je vooral met jezelf. Met jezelf en al je piekergedachten’ (Pelgrim, 2021, p. 73). Tegelijkertijd kent de tocht momenten van bevrijding: ‘Mijn benen waren dan misschien zwaar van het lopen, maar mijn hoofd was licht. Alsof het een kamer was die jarenlang op slot had gezeten, maar waarvan iemand nu de deur had opengezet’ (Pelgrim, 2021, p. 116). Dit laat zien dat er gaandeweg iets nieuws ontstaat. Ze geniet van het wandelen en de natuur, en door de toevallige ontmoeting met Lexie raakt ze betrokken bij de organisatie van de mars. Door verwarring noemt Lexie Tessel Tessa, dat vergroot de afstand tussen de Tessel van thuis en de Tessa die op de vlucht is en meeloopt tijdens de mars. Ze wordt door de vriendschap die ze met Lexie sluit gedwongen om onder ogen te zien dat haar motivatie anders is dan die van de meeste lopers. Haar angst om ontmaskerd te worden, laat zien dat haar zelfbeeld begint te schuiven: ‘Zou hij me gaan overhoren over hoe het zat met mijn liefde voor de aarde? [...] Zou het me lukken om de juiste dingen te zeggen?’ (Pelgrim, 2021, p. 117). Deze spanning geeft goed de verschillende gevoelens weer.

Waar Tessels boosheid en frustratie in het begin gericht is op school en haar ouders, verandert dat tijdens de klimaatmars steeds meer naar de onrechtvaardigheid onderweg, zoals scheldende toeschouwers en negatieve reacties op sociale media:

‘Toen ik opnieuw in slaap viel, wist ik dat ik niet alleen meer voor mezelf naar Brussel liep. Maar ook voor de groep. Ook voor Lexie. Ook voor Simon’ (Pelgrim, 2021, pp. 167-168). Het blijft knagen en ze vraagt zich af wat er zou gebeuren als haar nieuwe vrienden ontdekken dat ze in eerste instantie niets om de klimaatcrisis gaf (Pelgrim, 2021, pp. 212-213). Aan het einde van de tocht beseft ze dat haar liefde voor natuur en buiten zijn oprecht is, ook al begrijpt ze de technische discussies over CO₂ nog steeds niet (Pelgrim, 2021, p. 228). Het gesprek met haar moeder benadrukt dat haar ontwikkeling persoonlijk is en niet neerkomt op het kopiëren van andermans idealen: “Dat was ik ook niet,” zei ik, “maar ik blijf toch meer op Laurine te lijken dan ik dacht.” [...] “Zorg maar vooral dat je op jezelf lijkt, Tessel,” zei mijn moeder toen” (Pelgrim, 2021, p. 246).

Tessels ontwikkeling is geen klassieke ‘bekering’ tot klimaatactivisme, maar volgt het patroon van een initiatieroman waarin ze zichzelf leert kennen in relatie tot anderen. Niet zij, maar haar mededemonstranten vervullen de rol van klimaatactivist; haar interesse voor de klimaatcrisis ontstaat uit bewondering voor hen, en in het bijzonder voor Simon, op wie ze verliefd wordt. Zo weerspiegelt Tessel jongeren die vanuit persoonlijke relaties geleidelijk interesse ontwikkelen voor maatschappelijke thema’s. Haar ontwikkeling verloopt daarbij niet lineair: haar houding tegenover de klimaatcrisis blijft ambivalent, maar haar vermogen om betekenis te geven aan eigen handelen groeit.

4.3.2 Omgeving

In Dwarsloper speelt de omgeving een cruciale rol in hoe Tessel zichzelf en de wereld ervaart. Haar blik op de omgeving is in eerste instantie pragmatisch: de natuur is er vooral als iets dat plezier of irritatie kan veroorzaken. Zo ergert ze zich aan de ‘pleurisvogels’ die haar wakker maken (Pelgrim, 2021, p. 69), terwijl ze op andere momenten de lucht of bomen gebruikt om te ontsnappen aan de saaiheid van de klas (Pelgrim, 2021, p. 24). Tegelijkertijd functioneert de natuur als spiegel van Tessels binnenwereld. Haar omgevingsobservaties zijn geladen met waardeoordelen en gebruiken metaforische taal om haar gemoedstoestand te verwoorden. Het ‘grijze Jaarbeursplein’ (Pelgrim, 2021, p. 35) of de tuin die lijkt op een ‘plantengevangenis’ (Pelgrim, 2021, p. 147) staan symbool voor de sociale en schoolse kaders waarin zij zich opgesloten voelt. Het weer wordt rechtstreeks verbonden met haar gedachten: ‘Boven mijn hoofd verschenen er steeds meer wolken en met mijn piekergedachten ging het net zo’ (Pelgrim, 2021, p. 176). Door deze beeldspraak krijgt de natuur niet alleen

beschrijvende, maar ook retorische kracht, via Tessels ogen spreekt haar binnenwereld. Naarmate de tocht vordert verandert de rol van de natuur en haar beschrijvingen, gaan niet enkel over het waarneembare, maar ook over milieuvervuiling, zoals afval dat is achtergelaten na een feestje op een strandje (Pelgrim, 2021, p. 216), de verontwaardiging komt niet voort uit abstracte klimaatkennis maar uit directe, zintuiglijke ervaringen. Deze concrete confrontaties werken positief op haar gemoed en haar inzicht in de klimaatcrisis.

Opvallend is dat Tessel haar waardering vaak ironisch of terughoudend uitdrukt: 'No way dat ik mijn liefde ging lopen verklaren aan de eiken en de berken' (Pelgrim, 2021, p. 114), alsof enthousiasme haar kwetsbaar zou maken. Toch laat ze zich uiteindelijk ontvallen: "Ik ga dit missen" (Pelgrim, 2021, p. 244). Deze kleine bekentenis markeert een verschuiving: de natuur hoeft niet meer als excuus of metafoor te functioneren, maar mag er gewoon zijn. Dat zien we ook terug in het slot, waar regen simpelweg wordt benoemd zonder dat het haar stemming bepaalt. Zo wordt duidelijk dat de natuur door Tessels ogen een stem krijgt die aanvankelijk vooral haar negatieve gevoelens vertolkt, maar geleidelijk verschuift naar een vorm van erkenning en waardering. Deze verschuiving laat zien dat Tessel leert afstand te nemen, zelfstandiger te worden en ruimte te laten voor meerstemmigheid in plaats van zwart-wit oordelen.

4.4 Deelconclusie

In de drie boeken wordt de klimaatcrisis steeds op een andere manier gerepresenteerd door de ogen van de verschillende personages. De protagonisten ontwikkelen zich hierdoor op ieders eigen manier in relatie tot de perspectieven van de andere personages. Daarbij is de klimaatcrisis het hoofdthema waar ze zich toe leren verhouden. Noor weet niet beter dan dat de klimaatcrisis het grootste probleem is, juist dat zorgt voor somberheid, de gesprekken met Tim en zijn vader brengen daar verandering in. Yanna krijgt expliciet een ecocentrisch perspectief aangeboden door Kantuta, waardoor ze de wereld anders leert begrijpen. Bij Tessel is er geen interesse en door de vrienden die ze maakt, raakt ze iets meer geïnteresseerd. Gezamenlijk schetsen de boeken zo een breed palet aan manieren waarop jongeren de klimaatcrisis ervaren en betekenis geven, variërend van afwijzing en oververzadiging tot nieuwsgierigheid, bewondering en groeiende verantwoordelijkheid.

5. De invloed van handelingsruimte op de ontwikkeling

5.1 Rugzwemmen

5.1.1 Handelingsverlegen

In *Rugzwemmen* ervaart Noor op meerdere fronten een gevoel van machteloosheid. Door haar ouders, die actief betrokken zijn bij klimaatprotesten, is ze zich sterk bewust van de urgentie van de klimaatcrisis. Tegelijkertijd voelt de omvang van het probleem verlamdend: ze weet niet waar te beginnen en trekt zich liever terug dan dat ze blijft deelnemen aan acties, zoals ook bleek uit het onderzoek van Milieudefensie naar de gevoelens van jongeren over de klimaatcrisis (2023). Jongeren hebben het nodig om te ervaren dat hun handelen nut heeft, maar dat gevoel ontbreekt bij Noor. Ondanks haar morele motivatie raakt ze zo klimaatmoedeloos. Wanneer tante Linda een ijsberenpak voor haar maakt en haar moeder zegt dat ze daar echt de ijsberen mee helpt als ze viraal gaat, reageert Noor cynisch: ‘Je zou hopen dat een leven lang demonstreren ze iets minder naïef had gemaakt’ (Ter Horst, 2023, p. 15). Ze wil loskomen van haar ouders en zelf agency ontwikkelen, maar worstelt nog met de morele kaders waarin ze is opgegroeid.

Die spanning komt ook naar voren wanneer haar ouders haar willen sturen naar een kamp waar jongeren leren omgaan met hun emoties. Om daaraan te ontkomen gaat Noor mee naar een demonstratie in Rotterdam. Daar voelt ze zich echter direct ongemakkelijk: “Nee,” zei ik. “Nee. Het is niet goed. De wereld vergaat niet. De wereld kan prima zonder ons”. [...]. Dit was een vergissing. Ik hoorde hier niet (Ter Horst, 2023, p. 92). Deze scène laat zien hoezeer ze heen en weer geslingerd wordt tussen de wens om deel te nemen en de angst om het verkeerd te doen. Het resultaat is dat ze zich terugtrekt, niet omdat ze niets wil, maar omdat ze geen weg vindt die bij haar past. Dit tekent haar ontwikkeling in het eerste deel van het boek. Ze heeft het gevoel steeds tekort te schieten, voor het klimaat, voor haar ouders en voor zichzelf en dat werkt verlamdend.

5.1.2 Agency

Aan het begin van het boek doet Noor wel een aantal dingen uit boosheid en verzet tegen haar ouders. Als ze alleen thuis is besluit ze extra lang te douchen, ondanks dat ze weet dat het eigenlijk niet goed is.

Het waren opgespaarde tranen van woede. Ik wist wel dat de gletsjers smelten. En toch draaide ik de kraan niet dicht. Niet op tijd in ieder geval. Het was nooit op tijd. Het kon altijd eerder. Je kon altijd meer doen voor het milieu, voor je ouders. Het was nooit genoeg. Ik draaide de kraan nog wat warmer. Sorry ijsberen (Ter Horst, 2023, p. 31).

Ze voelt zich echt schuldig en toch wil ze ook gewoon het gevoel te hebben dat ze mag leren. Deze ervaring heeft ze ook als ze besluit naar de McDonalds te gaan als ze boos van huis is weggefietsd. Het is een plek waar haar ouders haar nooit naartoe zouden brengen vanwege hun milieuovertuigingen. Noor erkent hun argumenten, maar zoekt tegelijkertijd ruimte om zelf te kiezen: ‘Ze [haar ouders] hadden groot gelijk natuurlijk. Maar één keertje kon toch geen kwaad?’ (Ter Horst, 2023, p. 39). Dit laat zien hoe zij zich als jongere moet verhouden tot de pluriforme samenleving. Adolescenten in jeugdliteratuur ontwikkelen agency in confrontatie met beperkingen, door deze uit te dagen en soms te overtreden (Oziewicz & Saguisag, 2021, p. vii). Noor blijft deels trouw aan haar principes—ze bestelt een vega-burger—maar onderzoekt tegelijkertijd wat vrijheid voor haar betekent: is dat het genieten van een verboden ervaring, of het negeren van ongemakkelijke waarheden? Dit wordt zichtbaar tijdens een museumbezoek met school, waarvan Noor besluit weg te lopen en met klasgenoten naar het strand te gaan. Het moment wordt beschreven als een ervaring van openheid en hoop: ‘De zee. Buiten. Niet op een scherm, maar in het echt. [...] Geen doemerige tekstbordjes’ (Ter Horst, 2023, p. 68). Ze weet al dat het slecht gaat met de wereld, dat hoefde ze niet ook nog in een museum te zien, ze wil juist de mooie dingen van de wereld weer waarderen.

Wanneer Noor op het station is afgezet om naar het kamp te gaan en ze in een opwelling de keuze maakt om niet te gaan, verandert langzaam haar houding. Mede door haar gevoel van zelfbeschikking en de noodzaak om een week voor zichzelf te zorgen. ‘Zo voelde het dus om vrij te zijn. Ik kon stroomopwaarts lopen of stroomafwaarts. [...] Als ik vrijdag maar weer op tijd op het station stond met een blijer hoofd dan vanochtend’ (Ter Horst, 2023, p. 138). Dit markeert wat Pickard (2022) beschrijft als het moment waarop jongeren agency ervaren: de vrijheid om te kiezen en de erkenning dat die keuzes consequenties hebben, maar dat die de moeite waard kunnen zijn.

Nadat Noor na een week thuiskomt van haar ‘kamp’ bij Tim en zijn vader, confronteert Noor haar ouders: “Jullie willen gewoon niet naar me luisteren. Dat is altijd zo geweest. Ik moest altijd dingen doen die ik niet wou. [...] Misschien willen we gewoon

iets te graag de wereld verbeteren” (Ter Horst, 2023, p. 211). Daarop erkennen haar ouders dat ze haar soms te weinig ruimte gaven. Hierdoor ervaart Noor dat ze haar eigen keuzes kan maken, daardoor besluit ze wel mee te gaan naar een actie op Schiphol. ‘Ik kreeg er kippenvel van, al die mensen die vochten voor onze toekomst’ (Ter Horst, 2023, pp. 215-216). Ze schreeuwt mee met de leuzen en voelt zich weer betrokken vanuit haar eigen, hervonden agency en niet omdat het van haar ouders moet, zoals daarvoor.

Zo laat *Rugzwemmen* zien hoe Noors ontwikkeling verloopt van handelingsverlegenheid en verzet, naar een positie waarin ze opnieuw wil handelen, maar nu vanuit eigen overtuiging. Het sluit aan bij de contextuele en relationele opvatting van agency: handelen is niet alleen een individuele keuze, maar ontstaat in dialoog met de mensen, verwachtingen en structuren om je heen. Noors proces van loskomen van haar ouders blijkt geen breuk, maar een verschuiving naar een gelijkwaardiger verhouding waarin haar stem wordt gehoord. Ook hierbij ervaart ze verschillende gevoelens, tegelijkertijd realiseert ze zich dat ze soms gewoon iets wil proberen en zich niet alleen maar wil laten leiden door wat niet kan en mag.

5.2 Winnen van de wereld

5.2.1 Handelingsverlegen

Yanna wordt geleefd door de keuzes en ideeën van anderen, zij kan het nooit zo goed doen als haar tweelingbroer op school en haar beste vriendin Evi bepaalt in grote mate wat ze wel en niet doen. Ze heeft steeds meer het gevoel dat ze het anders wil. Als Evi besluit dat ze niet naar de scholierenstaking gaan heeft is ze teleurgesteld: ‘Ik ben alles wat ik niet wil zijn’ (Boode, 2023, pp. 17-18). Voor jongeren in de adolescentiefase, speelt het spanningsveld tussen sociale acceptatie en persoonlijke overtuiging een centrale rol in hun ontwikkeling van agency. Thuis ervaart Yanna een vergelijkbare belemmering. Haar ouders vinden haar te jong om actie te voeren, waarbij haar vader betoogt dat kinderen makkelijk beïnvloedbaar zijn: “Yanna is net vijftien! [...]. Dan heb je nog geen mening. Niet echt”, dit leidt bij Yanna tot het gevoel dat zodra je [een mening] hebt en het staat ze niet aan, [dan] ben je te jong om serieus genomen te worden” (Boode, 2023, p. 103). Deze uitspraak van haar vader en haar reactie erop ondermijnen haar gevoel van autonomie. Dat sluit aan bij wat Pickard schrijft over de uitdaging die jonge klimaatactivisten ervaren, het moeten balanceren tussen morele urgentie en het ontbreken van sociale of ouderlijke erkenning.

Yanna's machteloosheid wordt verder versterkt in situaties waarin ook kleine, persoonlijke keuzes haar uit handen worden genomen, zoals door de coach die haar uitlacht om haar verzoek om een kaastosti: "Een kaastosti? Zo winnen we nooit die fucking wereldbeker!" Iedereen giert met hem mee' (Boode, 2023, p. 26). Aan het begin vindt Yanna het belangrijk om aardig gevonden te worden en vermijdt ze confrontaties. Toch verlangt ze naar de vrijheid om haar eigen waarden en keuzes te volgen. Mede dankzij de ontmoetingen met Lynne, Kantuta en de Rebels ontdekt ze haar eigen perspectief, waarbij ze zoekt met veel twijfel en onzekerheid.

5.2.2 Agency

De omslag naar een meer handelingsbekwame houding wordt zichtbaar wanneer Yanna's daden niet langer alleen reageren op anderen, maar voortkomen uit eigen overtuiging. Een cruciaal moment is wanneer ze wordt opgepakt bij een actie en haar moeder uit de sauna moet komen om haar op te halen. Wanneer haar moeder zegt: "Ik had even een momentje..." confronteert Yanna haar: "Ik had even een momentje voor de wereld [...] Kun je niet één keertje trots op me zijn?" (Boode, 2023, p. 62). Yanna blijft oefenen met het uitspreken van haar overtuigingen, ook in lastige situaties. Na de schoolbezetting die ze zelf bedacht en mede organiseerde, schuift ze aan bij een talkshow. Wanneer de presentator haar vraagt het onderwerp luchtig te houden, weigert ze zich aan te passen: "En dat is op vrijdag belangrijker dan de wereld redden." "You got it!" "Nee," zeg ik. "Ik begrijp het niet. Daarom zit ik hier. Daarom hebben we een school bezet" (Boode, 2023, pp. 197-198). Haar woorden zijn een kleine daad van verzet. Haar groeiende vastberadenheid wordt versterkt door de verhalen van anderen. Het verhaal van Kantuta over de gevolgen van klimaatverandering in haar land van herkomst maakt voor Yanna tastbaar wat er op het spel staat:

Het heeft geen zin om te vechten tegen een hele klas, laat staan tegen de wereld. [...] Maar ik kan laten zien dat het anders kan. Anders MOET. [...] Als je wilt winnen, moet je het gevecht aangaan: niet met anderen, maar met jezelf. Ik ben een Rebel (Boode, 2023, pp. 174-175).

Yanna's ontwikkeling laat zien hoe haar agency groeit, door zich te durven uitspreken, zowel op persoonlijk vlak als voor het klimaat. Waar ze eerder afhankelijk was van de meningen en beslissingen van anderen, handelt ze nu vanuit eigen overtuiging, zelfs als dat ongemak of conflict oplevert. Dit sluit aan bij de relationele opvatting van agency: haar handelen wordt beïnvloed door haar omgeving, maar niet gestuurd door de verwachtingen van haar ouders.

5.3 Dwarsloper

5.3.1 Handelingsverlegen

Tessel is een puber die lange tijd in de schaduw van haar oudere zus leeft. Ze voelt zich vaak onzeker over zichzelf en laat veel van haar eigen gevoelens en gedachten onzichtbaar. Ze worstelt met het vinden van haar plek, zowel binnen haar familie als in haar sociale omgeving. Aan het begin van het verhaal ervaart ze een diep gevoel van verveling en onthechting, waarbij alles saai en betekenisloos lijkt:

De verveling begon zelfs dingen te besmetten die ik wél leuk en interessant vond. Ik begon me te vervelen tijdens hockey en op feestjes. [...] De verveling was zo diep in mijn lijf en al mijn poriën getrokken dat ik het niet meer van me af kon schudden. Niet zomaar (Pelgrim, 2021, p. 23).

Deze existentiële verveling reflecteert een vorm van handelingsverlegenheid: Tessel voelt een innerlijke kloof tussen wie ze wil zijn en wat ze durft te zijn. Ze sluit zich aan bij de routines en verwachtingen van de buitenwereld, maar blijft van binnenuit afstandelijk en terughoudend. Haar deelname aan de klimaatmars komt niet voort uit een duidelijke motivatie voor het klimaat zelf, maar vooral uit een verlangen naar verandering, naar het vinden van een eigen plek:

Vanochtend had ik de troep van andere mensen op staan ruimen. Nu ging ik met mijn eigen puinzooi aan de slag. En misschien was dit ook wel waar het om ging: dat je dapper moet zijn om je shit moet opruimen (Pelgrim, 2021, p. 239).

Tessel gebruikt de mars ook als een manier om zich los te maken van het beeld dat anderen van haar hebben en om nieuwe vrienden te vinden die haar accepteren. Klimaatactie is voor haar geen doel, maar het helpt haar wel, omdat ze in deze context zichzelf op een nieuwe manier kan leren kennen en het gevoel heeft serieus te worden genomen. Ze voelt zich nog vaak schuldig en twijfelt aan haar authenticiteit. Zo liegt ze over haar naam en haar motieven, wat haar innerlijke strijd illustreert:

Heel even speelde ik met de gedachte om mijn groene hesje in het rugzakje op te bergen en mezelf weer te verstoppen in de menigte. Alleen maar dit laatste stuk weer even Tessel zijn. [...] Zolang ik hier Tessa was en niet Tessel zou ik nooit helemaal meedoen. Niet echt (Pelgrim, 2021, p. 150).

Deze spanning past bij het onderzoeken wie je als mens bent en op welke manier je in relatie tot anderen wel en niet wil en durft te handelen.

5.3.2 Agency

In de loop van het verhaal verandert Tessel geleidelijk door de mensen die ze ontmoet van een passieve leerling, naar een meer zelfbewuste adolescent. Voor de mensen die ze ontmoet wil ze graag praktisch bijdragen aan de mars, zoals het organiseren van de was op de camping nadat ze zijn bekogeld met tomaten en eieren: 'Ik schudde mijn hoofd. Douchen kwam later wel. Nu wilde ik helpen. Meedoen. Iets betekenen' (Pelgrim, 2021, p. 129). Dit moment markeert een belangrijke stap in haar ontwikkeling: ze ervaart dat ze een verschil kan maken, ook met kleine acties. Daarmee toont ze dat agency niet alleen gaat om grote idealistische acties, maar ook om het nemen van verantwoordelijkheid in alledaagse situaties.

Ondanks dat ze meedoet en verantwoordelijkheid neemt tijdens de mars, blijft ze worstelen met haar identiteit en motieven. Ze ervaart dat echte verbondenheid alleen mogelijk is als ze eerlijk is over wie ze is en wat ze wil. Dit inzicht leidt tot een cruciaal moment van zelfacceptatie en durf: 'Ik besloot om niet meer te liegen, ook al bracht het me in de problemen. Het gaf me een gevoel van vrijheid dat ik nooit eerder had gekend' (Pelgrim, 2021, p. 240). Het gaat in *Dwarsloper* niet om de klimaatcrisis, maar om de ontwikkeling van Tessel, waarin ze groeit en zichzelf leert zien als een handelend en verantwoordelijk mens, dat haar eigen keuzes kan maken. De klimaatcrisis is in eerste instantie een passant, maar naarmate Tessel iedereen beter leert kennen en geniet van de natuur, begint ze de klimaatcrisis belangrijker te vinden.

Aan het einde van het boek vertelt ze haar ouders dan ook dat ze van school wil wisselen om een nieuwe start te maken. Eindelijk luisteren haar ouders echt naar haar en denken ze met haar mee. Het markeert de omslag waarin Tessel tot handelen komt om echt zichzelf te kunnen gaan zijn.

5.4 Deelconclusie

De analyse van de drie boeken laat zien dat de protagonisten op een andere manier agency ervaren en ontwikkelen. Een duidelijke overeenkomst is dat alle hoofdpersonen aanvankelijk handelingsverlegenheid ervaren. Noor, Yanna en Tessel zijn aan het begin van de verhalen gevangen in verwachtingen van hun omgeving of in

hun eigen twijfel. Door de kennismaking met nieuwe mensen ontwikkelen ze via die relaties een gevoel van handelingsruimte.

De boeken verschillen in de wijze waarop de ontwikkeling van agency plaatsvindt. Noor ervaart haar groei in agency vooral als een innerlijke strijd, waarin ze zichzelf leert accepteren en haar eigen pad zoekt buiten de verwachtingen van haar familie en vrienden. Yanna's ontwikkeling is sterker verbonden met sociale druk en politieke identiteit binnen klimaatactivisme: haar agency uit zich in politieke daadkracht en het opbouwen van een kritische stem. Tessel bevindt zich tussen deze twee posities. Haar ontwikkeling en interesse in klimaatactivisme komt voort uit de nieuwe vrienden die ze maakt en haar verliefdheid voor Simon. Zij stimuleren haar door zichzelf te zijn, om te zoeken naar haar authenticiteit.

6. Visie op de klimaatcrisis

Alle drie de schrijvers laten zien dat de klimaatcrisis belangrijk is, doordat ze zijn aangesloten bij 'schrijvers voor toekomst'. Op de website staan korte stukjes geschreven over de invalshoek van de schrijver. Marc ter Horst schrijft zowel fictie als non-fictie waarbij het klimaat, natuur en aarde bijna altijd een grote rol spelen. Hij vindt dit belangrijk omdat:

Tijdens schoolbezoek merk ik dat kinderen vaak weinig van klimaatverandering weten of snappen. Het gevolg is dat ze zich soms veel te veel of juist veel te weinig zorgen maken. Met mijn boeken wil ik het klimaatprobleem in perspectief plaatsen (Schrijvers voor Toekomst, sd).

In *Rugzwemmen* vertaalt zich dat in de gesprekken die Noor heeft met haar beste vriendin Vera, Tim en zijn vader, verschillende perspectieven die Noor helpen haar zorgen in verhouding te zien. Heel anders is dat bij Mark Boode die betrokken was bij het organiseren van de klimaatstaking van 2019. In een volgend: 'boek wilde [hij] laten zien hoe [en] waar deze jongeren voor vechten' (Schrijvers voor Toekomst, sd). Hij laat daarmee een perspectief zien van de jongeren die zich actief inzetten en welke keuzes, problemen en gevoelens daarbij komen kijken. Mijke Pelgrim vertrekt juist vanuit de groep jongeren die stoïcijns bleef onder de klimaatstakingen, die juist: 'Geen mening [hadden]' (Schrijvers voor Toekomst, sd). In *Dwarsloper* onderzoekt ze de beweegredenen van pubers die zich niet uitspreken. Samen laten de drie auteurs zien hoe jeugdliteratuur de klimaatcrisis benadert vanuit kennis, activisme en onverschilligheid, telkens met een morele boodschap.

6.1 Vriendschap, liefde en persoonlijke ontwikkeling

In de vorige twee hoofdstukken werd duidelijk dat de klimaatcrisis en het handelingsvermogen van de protagonisten wordt vormgegeven via de vriendschappen en ontluikende liefdes.

In *Rugzwemmen* worstelt Noor juist met de druk om altijd het goede te doen. De vele gesprekken in het boek dragen bij aan het onderzoeken van het innerlijke conflict dat ze ervaart. Ze zorgen voor verschillende perspectieven, waardoor Noor leert omgaan met twijfel en minder verzand in somberheid. Hierdoor ontwikkelt ze een nieuwe vorm van vrijheid en hoop tegen een achtergrond van de schoonheid en het geweld van de natuur. Volgens Reynolds (2010, p. 55) vormen zulke ervaringen een basis voor

hoop in eco-tragedies: ze laten zien waarvoor het de moeite loont te strijden, juist te midden van geweld en onzekerheid.

Yanna uit *Winnen van de wereld* verbindt persoonlijke verhoudingen en politieke strijd, zoals in haar gesprek met Kantuta: 'Alles hoort bij elkaar. Jij, ik, de wereld. Het is één geheel' (Boode, 2023, p. 111). Haar vriendschappen en liefdes brengen haar in contact met nieuwe perspectieven op de aarde en geven haar de moed om te handelen. Door haar nieuwe vrienden bij de Green Rebels ontwikkelt ze niet alleen haar activisme maar ook haar (seksuele) identiteit.

In *Dwarsloper* komt dat naar voren bij Tessel. Ze reageert eerst onverschillig op de klimaatmars: 'Kalmeer een beetje met z'n allen' (Pelgrim, 2021, p. 20), bang om op te vallen in de klas en om haar vrienden te verliezen. Tijdens de mars hoort ze haar beste vriend Jonas nog heel vaak 'klimaatgekkies' in haar hoofd roepen, alsof ze zich niet mag overgeven aan deze nieuwe ervaring. Dit geroep raakt steeds verder op de achtergrond door haar vriendschap met Lexie, haar ontluikende liefde voor Simon en het gevoel ergens bij te horen. Hierdoor krijgt de klimaatcrisis een plek in haar leven via hen en is het geen abstract probleem, maar iets wat bij haar nieuwe vrienden hoort.

In alle drie de romans is de boodschap duidelijk: vriendschap en liefde zijn niet los te zien van de klimaatcrisis. Noors band met Tim verbindt haar zorg voor de aarde aan menselijke nabijheid, Yanna's relatie met Lynne geeft haar moed om een school te bezetten en Tessels vriendschap met Lexie fungeert als spiegel voor haar zelfbeeld. Dit versterkt het idee dat zowel het ontwikkelen van agency, als de verhouding tussen mens en omgeving in ecokritiek op relationele wijze tot stand komt. Dus juist het verhaal dat de boeken over vriendschap en liefde vertellen, is essentieel voor de betrokkenheid bij de klimaatcrisis, omdat het hand in hand gaat met de persoonlijke ontwikkeling.

6.2 Hoop, nieuwsgierigheid en activisme

De drie romans laten zien dat jongeren zich op heel verschillende manieren tot de klimaatcrisis kunnen verhouden. Alle drie beginnen ze op een ander punt en is er geen rechte lijn van onverschilligheid naar activisme, maar een ontwikkeling waarin nieuwsgierigheid, twijfel en hoop een rol spelen.

In *Rugzwemmen* speelt hoop een andere rol. Noor is zich vanaf het begin bewust van de ernst van de crisis, maar juist dat bewustzijn drukt zwaar op haar. Haar momenten in het water, waarin ze vrijheid en verwondering ervaart, bieden een emotionele buffer tegen morele uitputting. Voor jongeren is dat cruciaal, want hoop fungeert zoals Redmond stelt niet als naïef geloof in een oplossing, maar als een manier om vol te houden en ruimte te maken voor betekenis (2024, p. 15). Dat resulteert erin dat Noor aan het einde van het boek kiest om zowel actie op Schiphol te voeren als haar vriendin Vera op te wachten die van vakantie terugkomt.

Winnen van de wereld verbindt hoop juist direct met actie. Yanna weigert weg te kijken en haar activisme wordt steeds nadrukkelijker. Wanneer ze zegt: ‘Er is niet één oplossing. Wie één oplossing voorstelt, vertelt een halve waarheid’ (Boode, 2023, p. 184), koppelt ze hoop aan de complexiteit van het systeem. Daarmee laat zien hoe ingewikkeld het is om het goede te doen.

In *Dwarsloper* houdt Tessel afstand tot de buitenwereld. Van binnen ontstaat er wel nieuwsgierigheid naar het plezier en de massa die ze ziet bij de klimaatacties. Haar deelname aan de mars is niet gebaseerd op klimaatactivisme, waardoor ze op een andere manier omgaat met hoop voor de toekomst, die komt veel meer vanuit het contact met de anderen en het doorbreken van het systeem waar ze in vast zit. Haar activisme gaat tijdens de mars vooral samen met een groot gevoel voor onrecht, niet per se voor de problemen van de klimaatcrisis.

6.3 Deelconclusie

De drie verhalen laten zien dat de klimaatcrisis een groot maatschappelijk probleem is, waar iedereen, elke dag mee geconfronteerd wordt. Elk boek doet dit met een andere invalshoek. Daardoor laten de drie boeken samen een complementair beeld zien over de invloed van de klimaatcrisis op ons leven in Nederland. Hierbij wordt vooral gebruik gemaakt van de interactie met andere mensen om de protagonisten zich te laten ontwikkelen en om een niet-eenzijdig beeld van de klimaatcrisis te delen. Zo wordt duidelijk dat er geen simpele tegenstelling tussen goed en kwaad bestaat: twijfel en meerstemmigheid vormen juist de kern. Daardoor functioneren de personages zowel als spiegels van bestaande houdingen als vensters op nieuwe perspectieven. De personages zoeken de randen van het systeem op en zijn bereid veel te doen voor de mensen die ze liefhebben. Zo zijn het hoopvolle verhalen, zonder concreetheid te verliezen en stereotypisch te worden.

7. Conclusie en discussie

Dit onderzoek had tot doel te analyseren welke inzichten een ecokritische lezing van *Dwarsloper*, *Rugzwemmen* en *Winnen* van de wereld biedt in hoe jeugdliteratuur de relatie tussen de protagonisten en de klimaatcrisis verbeeldt. De analyse bracht drie hoofdthema's naar voren. Noor, Yanna en Tessel verbeelden de klimaatcrisis door er actief mee bezig te zijn en zich ertoe te verhouden. Daarnaast beschrijven met name Noor en Tessel de omgeving om hun eigen gevoelens van de omgeving te beschrijven aan de hand van hun eigen gevoelens van machteloosheid, eenzaamheid, onzekerheid en hoop. Zo is de klimaatcrisis niet alleen een thema, maar ontwikkelen de protagonisten zich. De romans laten zien dat de protagonisten elk hun eigen weg naar volwassenheid volgen en dat jeugdliteratuur in het Antropoceen zowel persoonlijke groei als het leren omgaan met maatschappelijke onzekerheden verbeeldt.

Ten tweede speelt agency een grote rol in de ontwikkeling van de protagonisten. Dit komt tot uiting in de relatie met de mensen om hen heen. Waar ze aan het begin alle drie het gevoel hebben handelingsverlegen te zijn, ontdekken ze door nieuwe en oude vrienden dat ze op een andere manier naar de wereld kunnen kijken, waarbij ze zelf agency ervaren. Dit komt doordat de protagonisten hun wereldbeeld verbreden door de verschillende handelingsperspectieven van de andere personages. Deze uiteenlopende perspectieven, variëren van sceptisch en pessimistisch tot hoopvol en daadkrachtig, en van egocentrisch tot ecocentrisch, waardoor de protagonisten worden geconfronteerd met verschillende manieren van handelen. Hierdoor krijgen ze steeds meer het idee krijgen dat ze van betekenis kunnen zijn in de wereld en dat het niet helemaal hopeloos is, zoals ze in het begin ervaren. De verhalen laten zien dat de persoonlijke ontwikkeling van de protagonisten onlosmakelijk verbonden is met de perspectieven die zij in hun relaties met vrienden en in de confrontatie met de klimaatcrisis tegenkomen, waarbij hun groeiende gevoel van agency steeds nadrukkelijker zichtbaar wordt. Jeugdliteratuur draagt daaraan bij doordat agency niet alleen theoretisch of maatschappelijk wordt gepresenteerd, maar passend bij de ontwikkeling, concreet en hoopvol wordt. Daarmee oefenen lezers in relationele vormen van agency die aansluiten bij bredere ecokritische discussies.

Ten derde tonen de romans dat jeugdliteratuur over de klimaatcrisis onvermijdelijk politiek is. De auteurs geven hun engagement en activisme door via de verhalen. Toch lukt het ze alle drie om dat niet belerend over te laten komen, maar via de verschillende

perspectieven, de jongeren zich te laten positioneren. Zo wordt de lezer niet vastgezet in een eenduidige boodschap, maar juist uitgenodigd om zich kritisch en verbeeldend te verhouden tot de klimaatcrisis. Een voorbeeld hiervan is de manier waarop de romans omgaan met de spanning tussen ecocentrisme en antropocentrisme, een kernvraagstuk binnen de ecokritiek. Van de drie teksten komt *Winnen van de wereld* het verst in het doorbreken van een antropocentrisch perspectief. Via het Pachamama-verhaal en de reflecties van Kantuta wordt een ecocentrische blik gepresenteerd die kritisch reflecteert op de niet-menselijke werkelijkheid. Daarmee wordt niet alleen een alternatieve kijk op natuur en cultuur geboden, maar ook een ideologisch geladen positie ingenomen die de lezer uitnodigt na te denken over andere vormen van samenleven. In *Dwarsloper* en *Rugzwemmen* daarentegen blijft de omgeving grotendeels in dienst staan van de protagonist en diens ontwikkeling, wat laat zien hoe hardnekkig antropocentrische structuren zijn. Toch zijn ook daar momenten waarop het niet-menselijke serieus wordt genomen, al blijft dit onvermijdelijk gefilterd door menselijke perspectieven. In lijn met Ghosh hoeft deze spanning niet als tekortkoming gelezen te worden, maar juist als bewuste literaire en politieke strategie die reflectie uitlokt op de grenzen van menselijke verbeelding en verantwoordelijkheid. Juist doordat jeugdliteratuur geschreven is voor jongeren die hun wereldbeeld nog vormen, werkt dit politieke karakter als uitnodiging om eigen perspectieven te ontwikkelen en zich als toekomstige burgers en actoren te positioneren in de klimaatcrisis.

Dit onderzoek kent methodologische beperkingen die kanttekeningen plaatsen bij de interpretatie. De keuze voor een klein, recent Nederlandstalig corpus biedt culturele scherpte, maar beperkt de generaliseerbaarheid; uitbreiding met internationale en meertalige voorbeelden zou kunnen toetsen of de gevonden verbanden cultureel specifiek zijn. Daarnaast zou agency nog sterker geanalyseerd kunnen worden door via close reading aandacht te besteden aan narratieve elementen zoals focalisatie, stijl en metaforiek. Ook de keuze voor een antropocentrisch perspectief vormt een beperking: een ecocentrische benadering zou de agency van de niet-menselijke actoren zichtbaar kunnen maken en zo aanvullende patronen blootleggen. Tegelijkertijd is het juist betekenisvol dat jeugdliteratuur bij uitstek een genre is waarin menselijke keuzes, relaties en perspectieven centraal staan, omdat de ontwikkeling van de protagonist onlosmakelijk verbonden is met de initiatie tot volwassenheid. In de context van maatschappelijke problemen zoals de klimaatcrisis laat dit zien hoe jongeren hun plaats in de wereld leren begrijpen, terwijl dat bij een ecocentrische benadering minder naar voren kan komen. Het combineren van beide invalshoeken zou in vervolgonderzoek tot een vollediger totaalbeeld kunnen leiden. Ook biedt dit

onderzoek een aanknopingspunt voor empirische verdieping. Bij vakdidactische verdieping¹ heb ik een onderzoek gedaan naar de leeservaringen en hun kijk op de klimaatcrisis bij het lezen van *Dwarsloper*. Daar concludeerde ik al dat het analyseren van het boek zorgde voor meer diepgang van de thematiek en dat het voor de onderwijscontext waardevol zou zijn om verder empirisch onderzoek te doen naar in hoeverre aangeboden handelingsperspectieven door lezers worden geïnternaliseerd of omgezet in actie (Bonzet, 2025).

De bevindingen hebben implicaties voor onderwijs, onderzoek en uitgeefpraktijk. Voor docenten en leesbevorderaars ligt er een kans in het expliciet bespreken van multiperspectieve klimaatteksten in de klas. De verschillende vormen van agency en de ontwikkeling van de protagonisten kunnen worden gespiegeld aan het eigen leven van leerlingen, waardoor literatuur niet alleen als spiegel maar ook als venster functioneert. Daarbij is het essentieel om aandacht te besteden aan niet-westerse, postkoloniale en inheemse perspectieven, die de sociaal-culturele dimensies van de klimaatcrisis kunnen verdiepen en nieuwe inzichten mogelijk maken. In de klas kan dit gebruikt worden om leerlingen actief tot denken over de menselijke en niet-menselijke wereld aan te zetten.

Samenvattend tonen *Dwarsloper*, *Rugzwemmen* en *Winnen van de wereld* dat jeugdliteratuur over de klimaatcrisis jongeren geen pasklare oplossingen biedt, maar vanuit hoop en verschillende perspectieven een verhaal vertelt waarin zowel de protagonist als de lezer handelingsmogelijkheden kunnen verkennen. Daarmee fungeren deze romans zowel als spiegel, waarin lezers hun eigen waarden en keuzes kunnen herkennen en als venster, dat hen inzicht geeft in de verschillende perspectieven op de klimaatcrisis. Zo dragen de werken niet alleen bij aan ecologisch bewustzijn, maar ook aan de literaire en persoonlijke ontwikkeling van lezers. Juist de combinatie van initiatieromans en ecokritische thematiek maakt dat jeugdliteratuur een unieke rol kan spelen in het oefenen van ecologische verbeelding en het kritisch denken van de samenleving in het Antropoceen.

¹ Het afsluitende didactische vak voor de eerstegraads lerarenopleiding aan de Universiteit Leiden.

Bibliografie

- Algemeen letterkundig lexicon. (Z.D.). *Jeugdliteratuur*. Opgehaald van Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren:
https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_00899.php
- Bigger, S., & Webb, J. (2010). Developing environmental agency and engagement through young people's fiction. *Environmental Education Research*(16:3-4), 401-414.
- Bonzet, A.-T. (2025). *Literatuur analyseren met een jongerenbril in de praktijk: Hoe waarderen leerlingen van 4vwo het gebruik van de drie fases van Youth Lens (Ackermans, 2024) bij het analyseren van YA-roman Dwarsloper (Pelgrim, 2021)*. Leiden.
- Boode, M. (2023). *Winnen van de wereld*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Bracke, A. (2012). *Ecocriticism and the Contemporary British Novel (diss.)*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Buenen, E. (2014). Een sprankje hoop in een verschrikkelijke wereld Over dystopische Young Adult-literatuur. *Literatuur zonder leeftijd*, 25-51.
- Caracciolo, M. (2022). *Contemporary Fiction and Climate Uncertainty: narrating Unstable Futures*. Londen: Bloomsbury Academic.
- Dietz, F. (2022). Ecowijze kinderen in de bres voor sociaal-politieke stabiliteit. De verwevenheid van het natuurlijke en het gecreëerde in achttiende-eeuwse kinderboeken. *Nederlandse letterkunde*, 27(3), 286-316.
- Duncan, C., Bess-Montgomery, G., & Osinubi, V. (2017). Why Martha Nussbaum is Right: The Empirical Case for the Value of Reading and Teaching Fiction. *Interdisciplinary Literary Studies*, 2, 242-259.
- Earles, J. (2017). Reading gender: a feminist, queer approach to children's literature and children's discursive agency. *Gender and Education*(29:3), 369-388.
- Felski, R. (2008). *Uses of literature, why literature matters*. Wiley-Blackwell.
- Franssen, G., & Paijmans, M. (2022). Inleiding. Symbiosis: ecokritisch lezen en schrijven in de Nederlandstalige literatuur. *Nederlandse Letterkunde*, 257-264.
- Gaard, G. (2009). Children's environmental literature: from ecocriticism to ecopedagogy. *Neohelicon*, 321-334.
- Garrard, G. (2023). *Ecocriticism*. Oxfordshire: Routledge.
- Ghasseminejad, M. (2019). Empathische lezers: een onderzoek naar het effect van (non-)fictie op het empathisch vermogen van jonge tieners. In E. Segers, & R. v. Steensel, *Lekker Lezen: over het belang van leesmotivatie* (pp. 155-164). Utrecht: Eburon.

- Ghesquière, R. (2009). *Jeugdliteratuur in perspectief*. Leuven/Den Haag: Acco.
- Ghesquiere, R., Joosen, V., & Van Lierop-Debrauwer, H. (2014). *Een land van waan en wijs: geschiedenis van de Nederlandse jeugdliteratuur*. Amsterdam: Atlas Contact.
- Ghosh, A. (2022). *Te groot om ons voor te stellen*. Berchem: EPO.
- Glotfelty, C. (1996). Introduction. In C. Glotfelty, & H. Fromm (Red.), *The ecocriticism Reader: landmarks in literary ecology* (pp. xv-xxxvii). Athens: University of Georgia Press.
- Hendriks, I. (2018). Kinderboeken als spiegel en moreel kompas Over de morele functie van jeugdliteratuur. *Literatuur zonder leeftijd*, 46-60.
- Hintz, C. (2020). *Children's literature*. Abingdon: Routledge.
- Ipsos en Milieudefensie Jong. (2023). *Grotere klimaatzorgen voor de generatie van morgen*.
- Joosen, V., & Vloeberghs, K. (2020). *Uitgelezen jeugdliteratuur: ontmoetingen tussen traditie en vernieuwing*. Leuven/Leidschendam: Lannoo campus/NBD Biblion.
- Massey, G., & Bradford, C. (2011). children as ecocitizens: ecocritism and environmental texts. In K. Mallan, & C. B. (ed.), *Contemporary Children's Literature and Film*. Londen: Bloomsbury Publishing.
- Mathis, J. (2015). Demonstrations of Agency in Contemporary International Children's Literature: An Exploratory Critical Content Analysis Across Personal, Social, and Cultural Dimensions. *Literacy Research and Instruction*(54:3), 206-230.
- Metz, E. (2015). De natuur is een tempel, literatuur en ekokritiek. *Vooys*(33), 39-47.
- Nanda, C., & Dash, S. S. (2024). Expounding Sustainable Development Goals through World Literature: An Appraisal. *Proceedings of the NDIEAS-2024 International Symposium on New Dimensions and Ideas in Environmental Anthropology-2024 (NDIEAS 2024)* (pp. 110-116). Advances in Social Science, Education and Humanities Research.
- Noort, S. (2025, januari 17). Aflevering 132: Selma Noort. *Grote Vriendelijk Podcast*. (B. Maliepaard, & J. Friso, Interviewers)
- Nuri, M. A. (2022). Three Waves of Ecocriticism: An Overview. *Horizon*(5), 253-268.
- Oppermann, S. (2006). Theorizing Ecocriticism: Toward a Postmodern Ecocritical Practice. *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, 2(13), 103-128.
- Oziewicz, M., & Saguisag, L. (2021). Introduction: Children's Literature and Climate Change. *The Lion and the Unicorn*, v-xiv.
- Pelgrim, M. (2021). *Dwarsloper*. Den Haag: Van Goor.
- Pickard, S. (2022). Young environmental activists and Do-ItOurselves (DIO) politics: collective engagement, generational agency, efficacy, belonging and hope. *Journal of Youth Studies*, 730-750.

- Redmond, C. B. (2024). The HOPE Framework: A Literacy Strategy for Identifying Hope in Narratives as a Response to Young People's Eco-grief. *Climate Literacy in Education*, 14-22.
- Reynolds, K. (2010). Toekomstbeelden in de jeugdliteratuur: Over hoop, optimisme en eco-tragedies. *Literatuur zonder leeftijd*, 24, 48-62.
- Rijksoverheid. (sd). *Klimaatverandering en gevolgen*. Opgehaald van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/klimaatverandering/gevolgen-klimaatverandering>
- Rueckert, W. (1996). Literature and ecology. In C. Glotfelty, & H. Fromm (Red.), *The ecocriticism reader: landmarks in literary ecology* (pp. 105-123). Athens: University of Georgia Press.
- Scheltinga, F. (2019). Leesbevordering op maat: afstemmen op individuele verschillen. In E. Segers, & R. v. Steensel, *Lekker lezen: over het belang van leesmotivatie* (pp. 19-28). Utrecht: Eburon.
- Schrijvers voor Toekomst. (2025). *Hoopvolle verhalen over het einde van de wereld*. Ploegsma.
- Schrijvers voor Toekomst. (sd). *Home*. Opgehaald van schrijversvoortoeekomst: <https://schrijversvoortoeekomst.nl/Home/>
- Schrijvers voor Toekomst. (sd). *Marc ter Horst*. Opgeroepen op augustus 2025, van Schrijvers voor Toekomst: <https://schrijversvoortoeekomst.nl/Schrijvers/Marc-ter-Horst/index.php/>
- Schrijvers voor Toekomst. (sd). *Mark Bodee*. Opgeroepen op augustus 2025, van Schrijvers voor Toekomst: <https://schrijversvoortoeekomst.nl/Schrijvers/Mark-Boode/index.php/>
- Schrijvers voor Toekomst. (sd). *Mijke Pelgrim*. Opgeroepen op augustus 2025, van Schrijvers voor Toekomst: <https://schrijversvoortoeekomst.nl/Schrijvers/Mijke-Pelgrim/index.php/>
- Schrijvers voor Toekomst. (sd). *Over Ons*. Opgehaald van schrijversvoortoeekomst: <https://schrijversvoortoeekomst.nl/Over-ons/>
- Schwebel, S. (2016). The Limits of Agency for Children's Literature Scholars. *Jeunesse: Young People, Texts, Cultures*(8.1), 278-290.
- Sigler, C. (1994). Wonderland to Wasteland: Toward Historicizing Environmental Activism in Children's Literature. *Children's literature association quarterly*, 4, 148-153.
- Slot, W., & Aken, M. v. (Red.). (2021). *Psychologie van de adolescentie*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.

- Stalpers, C. (2019). In de ziel van de lezer kijken. Een empirisch onderzoek onder 193 havo- en vwo-scholieren naar persoonlijkheid en leesattitude. In E. Segers, & R. v. Steensel, *Lekker lezen: over het belang van leesmotivatie* (pp. 29-42). Utrecht: Eburon.
- Stichting Lezen. (2019). *Kwestie van lezen: leesmotivatie in het onderwijs*. Stichting Lezen.
- Ter Horst, M. (2023). *Rugzwemmen*. Haarlem: Gottmer.
- Tielbeke, J. (2018, februari 28). *Filosofen van het Antropoceen*. Opgehaald van De Groene Amsterdammer: <https://www.groene.nl/artikel/filosofen-van-het-antropoceen>
- Tisdall, E. K., & Punch, S. (2012). Not so 'new'? Looking critically at childhood studies. *Children's Geographies*, 249-264.
- Vanhove, J., & Backer, S. D. (2025). Do I Dare to Leave the Universe Alone? Environmental Crisis, Narrative Identity, and Collective Agency in Contemporary Young Adult Fiction. *Humanities*(14: 59).
- Wagner-Lawlor, J. (1996). Advocating environmentalism: The voice of nature in contemporary children's literature. *Children's Literature in Education*, 143-152.